

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Evangelická teologická fakulta

Katedra Praktické teologie

Obor: Evangelická teologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Kázání znamená mluvit s posluchačem o jeho životě :
Ernst Lange v homiletické diskusi**

Praha 2006

Autorka : Hana Chroustová
Vedoucí práce: Prof. ThDr. Pavel Filipi

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Kázání znamená mluvit s posluchačem o jeho životě: Ernst Lange v homiletické diskusi napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů.

V Praze dne 7. října 2006

Hana Chroustová
Hana Chroustová

Poděkování: Prof. ThDr. Pavlu Filipimu za vedení a konzultování práce, Prof. Dr. Hans-Günter Heimbrockovi za pomoc při shánění materiálů a za četné impulsy k práci, faráři Davidu Balcarovi, Marii Medkové, Martině Pumrové, faráře Barbaře Deml-Groth, faráře Ruth Habermann, faráři Karstenu Dierksovi a panu Fritz Schmichowskému z bývalé Ladenkirche v Berlíně za pěkné a podnětné rozhovory, paní Marii Chroustové a Martinu Teplému za korektury a kritické připomínky.

Obsah:

A) ŽIVOT A DÍLO

1. Biografie

1.1 Církev jako Missio Dei, ekumenické hnutí a církevní reforma v Německu

1.2 Projekt „Ladenkirche“

1.3 Praktická teologie, Dietrich Bonhoeffer a odchod do Ženevy

1.4 Projekt „Predigtstudien“ a homiletika

1.5 Paulo Freire a vzdělávání v církvi

1.6 Ekumena, konciliarita a stabilita církve

1.7 Předčasné úmrtí

2. Svéráz teologického myšlení E. Langeho

2.1 Všední den

2.2 Autor v rozhovoru

B) HOMILETICKÁ KONCEPCE

1. Dosavadní pojetí kázání, Karl Barth

2. Langeho kritika

2.1 Langeho empirie

2.2 Propast mezi teorií a praxí

2.2.1 Systematicko-teologické hledisko kázání

2.2.2 Metodické hledisko kázání

Shrnutí

3. Nová homiletika

4. Langeho pojetí kázání

4.1 Kázání jako jedna z fází komunikace

4.2 Centrální postavení kázání

Shrnutí

5. Služba na Slovu

5.1 Slovo Boží se ve slově lidském

5.2 Komunikace evangelia

5.3 Bohoslužba a kázání

5.4 Participace

Shrnutí

6. Hlavní homiletická otázka: Co dělá kazatel, když káže?

6.1 Předmět kázání: situace posluchače

6.1.1 Homiletická situace a její povaha

6.2 Úloha kázání: vysvětlení homiletické situace

6.3 Biblická zvěst a „hic et nunc“

6.3.1 Dvojitá funkce kazatele

6.3.2 Hermeneutický kruh

6.3.3 Pozitivní chápání biblického textu

6.4 Rozhovor a společné „amen“

Shrnutí

7. „Milý příteli, příští neděli budeme zase kázat...“

7.1 Úvod do metody

7.2 Kroky při psaní kázání

Shrnutí: Pedagogická funkce metody

EXKURZ : Predigtstudien

C) DISKUSE

1. Příznivé reakce

1.1 KRUSCHE: Povstání praxe

1.1.1 Hledisko systematicko-teologické, dějiny dogmatu

1.1.2 Hermeneutické hledisko

1.2 ROESSLER: Dogma a význam řeči

1.3 BÄUMLER: Komunikace evangelia a praktická teologie

1.4 GRÄB: Vysvětlení smyslu života, Dasein

2. Reakce příznivě kritické

2.1 CORNEL: Metodická výtka

2.2 BASTIAN: Kybernetické hledisko

3. Reakce odmítavé

3.1 SCHRÖER: Absence dogmatiky jako integrálního středu

3.2 ADLOFF: Rétorické hledisko

3.3 BOHREN: Pneumatologické hledisko

Shrnutí

Závěr

Anotace:

Tato diplomová práce chce představit teorii kázání E.Langeho, německého teologa a faráře působícího v období konce 60-tých a počátku 70-tých let minulého století. Ve své době se Langeho koncepce vyrovnávala s pojetím kázání dialektické teologie, ostře jej kritizovala a vnesla do homiletiky řadu nových podnětů, stejně jako znovu oživila některé akcenty liberální teologie. Langeho koncepce platí dodnes za jednu z průkopnických koncepcí homiletiky, především díky jejímu důrazu na posluchače a jeho svět a díky definování kázání jako komunikace evangelia. Tato práce je rozdělena do tří částí. První část představuje hlavní informace o Langeho životě a jeho teologickém směřování. Nástínem Langeho koncepce a se zybývá část B této práce. V části C jsou shrnuty reakce teologů, které Langeho teorie kázání v průběhu 70-tých až 90-tých let minulého století vyvolala.

Úvod

V jednom z článků v Křesťanské revue z roku 1972 se Jiří Doležal zamýšlí nad současnou homiletickou problematikou a hovoří zde o „homiletickém jaru“. Tímto jarem autor míní nové impulsy, nové vymezení a celkové určení homiletiky, které vstoupili na půdu praktické teologie a vystřídali již strnulý a *neúčinný* model homiletiky, jak jej doposud razila dialektická teologie. Mezi řádky by se dala vyčíst jistá dávka úlevy z toho, že zima je pryč. Tím „jarním“ a novým se podle autora článku stává skutečnost, že do centra teorie kázání se dostává adresát kázání, *posluchač*. Doležal hovoří o antropologizujících tendencích, které na homiletickou scénu opět vstupují. Rozhodujícím již není pouze otázka *co* kázat nýbrž *komu* kázat. Posluchač kázání tak získává své čestné, právoplatné místo a jeho váha se rovná váze, která doposud jednohlasně patřila biblickému textu. Jako zakladatele této „nové homiletické školy“, jak autor toto ražení označuje, jmenuje německého teologa Ernsta Langeho¹.

Postava E. Langeho je v německém protestantském prostředí známá nejen na akademické půdě ale i poměrně široké veřejnosti. Pravdou je, že Langeho pozornost nevyvolávají vždy jeho nové homiletické akcenty, ale spíše jeho angažovanost v ekumenickém hnutí, jeho snaha o reformování církve, vytvoření nového modelu sborového života a založení sboru Ladenkirche v Berlíně, jeho utopické vize o zlepšení tohoto světa, důrazy na vnímání současných světových konfliktů, důrazy na zkvalitnění úrovně vzdělávání v církvi a v neposlední řadě také jeho svéráz osobnosti, charisma, avšak i jeho volba dobrovolné smrti. Pro určité kruhy je E. Lange přímo za „ikonou“, v jiných kruzích jsou naopak patrné rozpaky nad jeho dílem a přínosem.

Jisté je, že Langeho aktivity, byť zaujímají široké pole působení, mají vždy jedno centrum, jeden vztažný bod a tím je nedělní kázání křesťanské církve. V kázání začíná obnova jednotlivce, sborového společenství i celého světa. Jelikož toto kázání vyrůstá z rozhovoru s posluchačem a opět do rozhovoru ústí, je toto kázání vždy nikoli proklamací nýbrž komunikací evangelia. Komunikace je tak ve službě víry a stává se médiem zvěsti o Božím zaslíbení. Proto je podle Langeho nutné věnovat adresátovi kázání stejně velkou pozornost jako biblickému textu a to i během přípravy nedělního kázání.

¹ Toto je jeden z mála ohlasů na homiletickou práci E. Langeho, kterou se mi podařilo vyhledat v tiskovinách české teologie. Srv. DOLEŽAL, Jiří. K současné homiletické problematice. *Křesťanská revue* 39 (1972), s. 61.

Langeho teorii kázání jsem jako téma diplomové práce zvolila ze dvou důvodů. Prvním z nich je osobní sympatie k Langeho práci a impulsům, kterými se snaží dát křesťanské církvi (nejen v Německu) novou tvář. Církev má být církví plně v tomto světě a tím se přiblížit dnešnímu člověku. Domnívám se, že řada jeho podnětů je dodnes aktuální a v mnohém inspirativní především pro budoucí kazatele a kazatelky. Proto jsem se rozhodla kázáním - centrem Langeho teoretických úvah - ve své práci zabývat. Domnívám se také, že je vhodné jeho koncepci alespoň stručně shrnout a představit i v českém teologickém prostředí.

Hlavním biografickým údajům a nejdůležitějším zastavením a aktivitám v Langeho životním příběhu se věnuji v části A. V druhé části pojednávám o Langeho teorii kázání. V části C pak představím diskusi, která kolem Langeho homiletiky proběhla.

A) ŽIVOT A DÍLO

„Der Ökumeniker Ernst Lange wurde vor 75 Jahren geboren. Er erfand die Ladenkirche, schrieb Musicals und trat für eine radikale Ökumene ein: Der früh aus dem Leben geschiedene Theologe Ernst Lange galt als visionärer und charismatischer Kirchenreformer. Der gebürtige Münchner wäre am 19. April [2002] 75 Jahre geworden.“²

1. Biografie³

Ernst Lange se narodil 19. dubna 1927 v Mnichově. Jeho matka pocházela z židovské rodiny a pracovala jako lékařka. Blížící se druhá světová válka, vzrůstající rasová diskriminace a drastické řešení židovské otázky ve nacistickém Německu ji dovedl k dobrovolnému ukončení vlastního života v roce 1937. Langeho otec působil jako profesor psychiatrie ve Vratislavi. Zemřel v roce 1938, v Langeho jedenácti letech.

Kvůli svému židovskému původu odešel Lange ještě před ukončením středoškolského studia v roce 1943 do Berlína. Zde žil u vzdálených příbuzných a do konce druhé světové války pracoval jako učeň v optice. Teprve roku 1946 dodělal maturitu.

Po studiích teologie v Berlíně a v Göttingen nastoupil roku 1950 jako vikář v západoberlínském sboru, kde byl pověřen prací s mládeží.

V roce 1952 se jako mluvčí za odbor mládeže účastní církevního sjezdu ve Stuttgartu.

Od roku 1954 působil jako lektor v nakladatelství *Burckhardthaus –Verlag* v Gelnhausen (poblíž Frankfurtu nad Mohanem), kde byl zároveň docentem v tamějším semináři pro pomocnice ve sborech.

Padesátá léta znamenají začátek Langeho aktivit hned v několika oblastech najednou. Vzájemně se však setkávají a prolínají. Byly to zejména tyto oblasti: politická teologie, práce s mládeží, ekumena a divadelní tvorba.

Langeho angažovanost v oblasti politické teologie byla odstartována jako reakce na současné politické události v rozděleném poválečném Německu. V roce 1955 se Lange připojuje k tzv. *Německému manifestu*. Ten se staví proti ratifikaci Pařížských smluv, volá po sjednocení státu a odmítá znovuvyzbrojení Německa. Manifest byl přednesen na církevním sjezdu v Pauluskirche ve Frankfurtu (1956), kde Lange po boku M. Niemöllera a H. Gollwitzera jakožto „mladý neznámý farář“ vystupuje se svým

² FRANK, Helmut. *Arbeit an einer alltagstauglichen Kirche*. [online]. Sonntagsblatt : Evangelische Wochenzeitung für Bayern 16/2002 [cit. 16.-21.4. 2002]. Dostupný z www: http://www.sonntagsblatt-bayern.de/02/02-16-21.04.2002_1019035776-54100.htm.

³ Srv. SIMPFENDÖRFER, Werner. *Ernst Lanlge: Versuch eines Porträts*. 2. vyd. Berlin: Wichern-Verlag, 1997. 289 s.; HERMELINK, Jan. Ernst Lange. In: *TRE*, Bd. 20, s. 436-439.

poměrně ostrým příspěvkem *Die Jugend und die Pariser Verträge*⁴. Od roku 1959 se pak veřejně zasazuje o znovuzpřítomnění odkazu Barmenského prohlášení a bojuje proti konformitě Evangelické církve v Německu⁵. V následujících letech rozvíjel apel na živé křesťanství, bourání konfesních tabu a vnímání současných světových konfliktů i ve svých dílech.

K Langeho stěžejním aktivitám patřila od počátku práce s mládeží.

Kromě běžné „terénní“ práce s mládeží píše od roku 1951 výklady a parafráze biblických textů, které jsou adresovány mladým lidmi (např. výklad Desatera, parafráze na Kázání na hoře z Lukášova evangelia, parafráze na 13. kapitolu z listu Korintským⁶).

Do kontextu práce s mládeží spadají počátky Langeho působení na poli ekumenického hnutí. V roce 1954 je delegován za odbor Evangelické mládeže v Německu na Druhé valné shromáždění Světové rady církví do Evanstonu. Během pobytu v USA se seznamuje s *East Harlem Protestant Parish* v New Yorku - sbor založený americkými misijními pracovníky v tamější chudinské čtvrti. Toto setkání výrazně ovlivnilo Langeho budoucí sborovou a kazatelskou činnost a inspirovalo jej k vytvoření nového modelu sborového života v bývalém západním Německu. V roce 1960 pak přednáší hlavní referát na první ekumenické konferenci mládeže v Lausanne. Ve svém příspěvku

⁴ „Wir sagen Nein zu den Pariser Verträgen! [...] Wir lieben unser Land ebenso, wie die Anhänger der Wiederbewaffnung es tun. Wir lieben es als ein Land, in dem man menschlich leben kann, und weil wir es auf diese Weise lieben, darum glauben wir Nein sagen zu müssen zu den Wiederbewaffnung und Ja zu sofortigen Verhandlungen über die Wiedervereinigung.“ Srv. *Ernst-Lange-Lesebuch : von der Utopie einer verbesserlichen Welt*. 1. vyd. Georg Friedrich Pfäfflin und Helmut Ruppel, Berlin : Wichern-Verlag, 1999. 262 s., Text *Die Jugend und die Pariser Verträge*, s. 219.

⁵ Období tzv. přizpůsobení se církve, „Anpassung der Kirche“. Výraz označuje konformní postoj německé evangelické církve vůči politické situaci po druhé světové válce v Německu. K dějinám poválečného uspořádání církve v Německu srv. BESIER, Gerhard. *Kirche, Politik und Gesellschaft im 20. Jahrhundert*. München : Oldenbourg, 2000. 184 s.

⁶ Srv. LANGE, Ernst. *Die Zehn grossen Freiheiten*. 1. vyd. Berlin / Gelnhausen : Burckhardthaus-Verlag, 1957. 24 s.

rozvíjí své pojetí církve v moderním světě⁷. V roce 1957 vydává svůj první spis většího formátu, tykající se života a etiky mládeže s názvem *Von der Meisterung des Lebens*⁸.

Další významnou oblastí v Langeho práci bylo díky jeho uměleckému talentu psaní divadelních her a muzikálů pro mládež a laiky.⁹ Inspiraci a náměty čerpá ze všedních životních zkušeností, z prostředí okrajových či rizikových skupin ve společnosti. Ve většině her se vyrovnává se sociální nerovností a nespravedlností a nutností jejich překonání v rámci křesťanství. Nejznámější z nich je muzikál *Hallelujah, Billy* (1956), teologickými tématy nabitá je hra *Onesimus* (1960)¹⁰.

1.1 Církev jako *Missio Dei*¹¹, ekumenické hnutí a církevní reforma v Německu

V průběhu 50. a začátku 60. let dvacátého století vzniká pod vlivem ekumenického hnutí nové sebepochopení zvěstující církve. Církev pod hesly „*Kirche für andere*“, „*Kirche für die Welt*“ chápe jako hlavní úlohu své poslání sloužit potřebám tohoto světa. Toto pojetí navazuje na impulsy D. Bonhoeffera, podle kterého bytí církve závisí na jejím bytí pro tento svět¹².

Oproti předchozímu uzavřenému období, které je charakteristické věroučnou a instituční konsolidací (německé) církve po „*Kirchenkampf*“, se nyní pohled církve obrací směrem „ven“. Tedy od „církve“ ke světu. Církev zaujímá otevřený postoj k moderní, pluralitní sekularizované společnosti, se kterou vstupuje do vzájemného dialogu. Výsledkem těchto snah je výrazná vlna angažovanosti církve ve prospěch potřeb tohoto

⁷ Lausanne 13.-24. července 1960. Referát má název „*Worum es geht, wenn wir nach Hause kommen.*“ Do jeho úvodu zakomponoval Lange starodávnou německou legendu o dvou mniších, kteří se vydají hledat dvěře do nebeského království. Na konci jejich poutě se před nimi objeví nádherné dveře, do kterých plní touhy a očekávání vstupují se zavřenýma očima. Když je pak otevřou, zjistí, že jsou ve svém starém pokoji v klášteře a zvonění zvonů jim zrovna připomíná, že je čas ranních chval. Lange zde rozvíjí své chápání církve: jediné církve, která je přítomná v tomto světě, je pravou křesťanskou církví. „*Jenseits der Türe liegt kein frommes Wunderland, jenseits der Türe liegt unser Alltag. Auf die Frage ob es sich lohnt, durch diese Türe zu gehen, habe ich ihnen keine Antwort zu geben. Sie müssen das ausprobieren, genau wie jene Mönche – ob es am Ende doch so ist, dass der eine, der einzige Ort, an dem Himmel und Erde zusammenstossen und an dem Gott in seiner Herrlichkeit erscheint – eben der Alltag ist....*“ Srv. *Ernst-Lange-Lesebuch*, s. 235.

⁸ Zabývá se zde otázkami jako je např.: autorita, přátelství, flirt a láska, vztah k penězům, svoboda, hra aj. Srv. LANGE, Ernst. *Von der Meisterung des Lebens : eine Besinnung für junge Menschen*. 1. vyd. Berlin-Dahlem / Gelnhausen : Burckhardt-Verlag, 1957. 556 s.

⁹ K analýze Langeho divadelních her srv. LIEDTKE, Kurt. Vor uns das Leben. Die Anfänge Ernst Langes. *Pastoraltheologie* 76 (1987), s. 487-502.

¹⁰ Jejím ústředním motivem je otázka lidskosti člověka-křesťana v každodenní realitě. Lange se v ní snaží najít odpověď na to, jaký postoj mají křesťané zaujmout k sociálně nerovnému světu a současným konfliktům. Hra se kriticky staví k lidem, kteří se starají pouze o vlastní spásu. Před konflikty křesťané nesmí zavírat oči, ale naopak o nich musí společně hlasitě hovořit a podporovat k jejich zdoání.

¹¹ VICEDOM, Georg. *Missio Dei: Einführung in eine Theologie der Mission*, München 1958. 103 s.

¹² Srv. Bonhoefferův referát Zur theologischen Begründung der Weltbundarbeit. BONHOEFFER, Dietrich. *Gesammelte Schriften. Erster Band. Ökumene: Briefe, Aufsätze, Dokumente 1928 bis 1942*. 1. vyd. München : Kaiser, 1958, s. 140-158.

světa¹³. Cílem je pak překonat propast mezi církví a moderní společností, být blíž modernímu člověku v jeho každodenním životě a ve světle evangelia zodpovídat jeho životní otázky.

V pozadí tohoto postoje stojí výsledky programu SRC s jeho požadavky na nové strukturování církve. Církev má být jakožto „*Missio Dei*“ strukturována tak, aby byla misíí, posláním pro tento svět.

Tento požadavek se vztahuje nejen na církev jako celek, ale také na jeho nejmenší stavební jednotku, místní sbor. Ten má být zřízen a spravován v jako „*sbor pro ostatní*“.

V této souvislosti je kladen veliký důraz na to, aby do sborové práce byli zapojováni především neteologové, laici. Zodpovědnost za zvěstování církve, za její poslání ve světě, za její misii i evangelizaci mají *všichni* její členové.

Pro německou evangelickou církev se tyto nové akcenty paralelně staly podněty pro reformní hnutí, které postupně vykrytalizovaly v kompletní program tzv. „*Kirchenreform*“¹⁴. Program církevní reformy byl projednáván v letech 1963-1969 na německých církevních sjezdech, „*Kirchetage*“. Mezi tématy se stává prioritou teorie církevního jednání: církev se musí reformovat tak, aby plnila funkci církve.

Hlavním cílem těchto snah ekumenického hnutí a německé církevní reformy bylo posílit vnitřní stabilitu církve a čelit tak soudobému problému „*odcírkevnění společnosti*“¹⁵.

Ernst Lange se orientoval tímto církevně-reformním ražením a zároveň je výrazně ovlivnil.

1.2 Projekt „*Ladenkirche*“

Inspirován modelem v *East Harlem Protestant Parish* realizuje Lange v roce 1960 své vize o sborovém životě. Společně s přítelem, farářem Alfredem Butenuthem zakládá v budově bývalého pekařství v ulici *Brunsbütteler Damm* ve Spandau v Berlíně sbor - tzv. *Ladenkirche*. Cílem tohoto projektu bylo přinést dnešnímu člověku církev blíž, ukázat otevřené dveře a nabídnout církev a evangelium dnešnímu světu. Model sborového života v *Ladenkirche* se vyznačoval v novém tvaru nedělních bohoslužeb a v osvětové a

¹³ Novými kroky v oblasti církevní angažovanosti byly např.: rozvoj „kreativní“ diakonie, sociální a industriální práce, misie a pastore v dělnickém prostředí, vojenské kaplanství; církev rozvíjí dialog se světskými institucemi, podniky, odbory, sportovní společností aj.; současně církev aktivně organizuje pomoc zemím Třetího světa, řeší otázky ekologie atd.

¹⁴ Srv. SCHOLZ, Rüdiger. *Kirchenreform*. In: *TRE*. Bd 19, s. 52-58.

¹⁵ Srv. MATTHES, Joachim aj. *Erneuerung der Kirche. Stabilität als Chance?: Empirische Untersuchungen in der Evangelischen Kirche in Deutschland*. 1. vyd. Gelhausen/Berlin. 1975. Sborník příspěvků k církevní reformě.

vzdělávací práci s mládeží a laiky. Vize o sborovém životě jsou programově vyjádřeny v tzv. *Sedmi tezí* (Sieben Leitsätze). Tyto teze vystihují Langeho definici místního sboru, ukazují Langeho církevně-reformní směřování a zároveň jeho chápání zvěstování evangelia¹⁶. Hlavním rysem tohoto živého projektu byla společná příprava nedělního kázání faráře se skupinou laiků. Součástí pravidelného setkání přípravné skupiny byla práce s biblickým textem (perikopou podle pořádku nedělních perikop), společná meditace a uvažování o aktualizaci a aplikaci textu¹⁷.

Tento živý projekt nachází svoji obecnou, teoretickou rovinu v Langeho spise *Chancen des Alltags*¹⁸. Zde Lange představuje své pojetí křesťanského společenství, vyzdvihuje funkci a úlohu laiků v místním sboru a funkci nedělních bohoslužeb. Toto chápání se vztahuje k jeho centrálnímu výrazu *komunikace evangelia*, kterým souhrnně označuje zvěstování evangelia církve. Církev nezvěstuje, nýbrž komunikuje evangelium a to jak během nedělního bohoslužebného shromáždění, tak během všedního dne, na úrovni mezilidských vztahů.

1.3 Praktická teologie, Dietrich Bonhoeffer a odchod do Ženevy

V letech 1963-1965 působil jako profesor praktické teologie na „Kirchliche Hochschule“ v Berlíně. Jeho hlavním tématem bylo vnímání křesťanské praxe, teorie

¹⁶ Z těchto důvodů uvádím celé znění tezí: „1) Wir wollen mit unserem Gottesdienst weg von der »Kultfeier« und hin zur lebendigen Gemeindeversammlung im Sinne von Mt 18,20: »Wo zwei oder drei versammelt sind in meinem Namen, da bin ich mitten unter ihnen.« ; 2) Wir wollen weg vom anonymen »Kirchenbesuch« und hin zum gemeinsamen Leben in der Gegenwart des Herrn.; 3) Wir wollen weg von der aufgeregten Betriebsamkeit perfekter Gemeindeprogramme und hinein in den Spielraum bei Gott und den Brüdern.; 4) Wir wollen weg von der Almosenfrömmigkeit und hin zum nachbarschaftlichen Dienst.; 5) Wir wollen weg von der »Rednerpult-Mission« und hin zur stetigen Verantwortung unseres Glaubens von den Gefährten unseres Alltags.; 6) Wir wollen weg von der »Verschulung des Glaubens« und hin zu einer gegenseitigen Einübung im Glauben.; 7) Wir wollen weg vom Konsumchristentum und hin zur christlichen Haushalterschaft, die für Gott verfügbar ist mit allem, was sie hat.“ Další podklady k založení, uspořádání a fungování sboru (po stránce ideové, materiální i finanční) a jejich proměna během prvních pěti let jsou dokumentovány v textu *Bilanz 65*. Autory jsou Ernst Lange, Alfred Butenuth a kurátor (1. kurátor v Berlíně vůbec) Fritz Schmichovski. Srv. LANGE, Ernst. *Kirche für die Welt : Aufsätze zur Theorie kirchlichen Handelns*. 1. vyd. München : Kaiser 1981. Kapitola I/2, Aus der „Bilanz 65“, s. 63-160.

¹⁷ V následujících letech, kdy sbor vedl pouze A. Butenuth, se v Ladenkirche začaly praktikovat tzv. „bohoslužby v rozhovoru“ (Gesprächsgottesdienst). Průběh spočíval v tom, že po kázání následovala asi 20-ti minutová otevřená debata o tématu kázání. Specifikem bohoslužeb v Ladenkirche bylo take netradiční uzpůsobení bohoslužebného prostoru a vnější rámec bohoslužeb: účastníci bohoslužeb včetně faráře (bez taláru) sedí celou dobu v kruhu (u kulatého stolu), na zdi visí velká mapa světa - ta symbolizuje, že tyto bohoslužby se dějí před tváří celého světa a že celý svět je Boží stvoření; chybí tradiční vyzvánění zvonů, hra na varhany je nahrazena hrou na flétnu nebo cello. Vývoj bohoslužeb Ladenkirche podrobně zpracovala jedna z bývalých farešek sboru, Mone Kraft. Srv. KRAFT, Mone. *Das Gespräch im Gottesdienst. Entwicklung in der Ladenkirche in Berlin-Spandau. Pastoraltheologie*. 85 (1996), s. 121-138.

¹⁸ *Chancen des Alltags : Überlegungen zur Funktion des christlichen Gottesdienstes in der Gegenwart*. 1. vyd. Stuttgart / Gelnhausen : Verlagsgemeinschaft Burckhardthaus- und Kreuzverlag, 1965. 311 s.

církevního jednání. Významné jsou z tohoto období především jeho přednášky o teorii církevního jednání, ve kterých se Lange ztotožňuje s ekklesiologií Dietricha Bonhoeffera¹⁹.

V letech 1968-1970 pracoval Lange jako sekretář SRC v odboru pro laiky, mládež a ženy v Ženevě. Kvůli četným depresím post sekretáře SRC opouští a věnuje se rozhlasovým příspěvkům a úvahám. Ústřední myšlenkou textů z tohoto období je misijní úloha církve a ekumenické vztahy²⁰.

1.4 Projekt „Predigtstudien“ a homiletika

V září roku 1967 se Lange účastní homiletické konference v Esslingen a uveřejňuje zde svůj teoretický nástin homiletiky. Analyzuje v něm krizi současné kazatelské praxe, kterou má podle něj na svědomí nevyhovující dosavadní pojetí kázání, jak jej představil Karl Barth a dialektická teologie Slova. Lange hovoří o propasti mezi teorií a praxí. Zdůrazňuje, že vedle teoretické (dogmatické) definice kázání je nutné samostatně teoreticky zpracovat i proveditelnost, uskutečnění kázání. Současně se zde vymezuje proti tradiční cestě v přípravě kázání: od textu ke kázání. Nabízí své řešení, kde odmytologizovává dosavadní dogmatické chápání kázání, relativizuje postavení biblického textu a vyzdvihuje roli současného posluchače a jeho světa. Langeho koncepce obsahuje mimo jiné nástin nové metody, pracovního postupu k přípravě kázání - *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit*²¹.

Langeho cílem bylo přispět ke zlepšení úrovně kázání a pomoci kazatelům a kazatelkám při přípravě kázání. Od roku 1968 se tak pod Langeho vedením začínají vydávat pomocné studie ke kázání, „Predigtstudien“.

1.5 Paulo Freire a vzdělávání v církvi

V roce 1968 se Lange seznamuje s brazilským pedagogem, představitelem teologie osvobození, Paulo Freirem. Toto setkání a zejména Freireho práce měly vliv na

¹⁹ Nejznámější přednáška z tohoto období je *Kirche für andere*, uveřejněná ve výboru Langeho textů. Srv. LANGE, Ernst. *Kirche für die Welt*. Kapitola I/1, *Kirche für andere*, s. 19-62.

²⁰ LANGE, Ernst. *Die verbesserliche Welt : Möglichkeiten christlicher Rede erprobt an der Geschichte vom Propheten Jona*. Stuttgart : Kreuz, 1968. 94 s.

²¹ KRUSCHE, Peter; LANGE, Ernst; RÖSSLER Dietrich. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit : Bericht von einer homiletischen Arbeitstagung, September 1967 – Esslingen*. 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verl., 1968. 96 s.

Langeho uvažování o úloze a funkci vzdělávání v církvi²². Od roku 1969 se začíná podrobněji věnovat problematice vzdělávání se zacílením v místním sboru²³.

Rozhodujícím problémem je podle Langeho tzv. *provinční svědomí*, které je vždy fixované na okolí a jeho tradici. To je nutné rozvíjet a podporovat k růstu, aby svědomí dosáhlo samostatnosti. Společným jmenovatelem pro tento proces je život ve svobodě. Lange zde rozvinul myšlenku *řečové školy svobody*: řeč evangelia je vždy bytostně spojena s vyložením vlastní každodenní životní situace. Církev má pak v liturgické „oslavě života“ anticipovat zaslíbení a současně exemplárně „inscenovat“ těžkosti, trápení a konflikty současnosti. Tak církev v bohoslužebném dění umožňuje soustavné zakoušení a praktikování svobody²⁴.

1.6 Ekumena, konciliarita a stabilita církve²⁵

V horizontu ekumenického úsilí o jednotu a obnovení církve rozvinul Lange na konferenci v Lovani (1971, komise Faith and Order) pojem konciliarity. Konciliární společenství se uskutečňuje společným zájmem církví o světové konflikty, spravedlnost, mírovou otázku a problémy přežití v globálním měřítku a spolurozhodováním za jejich řešení. Tím má docházet i k překonání plurality a vzájemných střetů církví²⁶.

Podle Langeho vyplývá krize jednoty církve z nerozhodnosti členských církví. Toto tvrzení dokládá Lange odkazem na rozepře v Německu kolem přijetí tzv. Programu o antirasismu SRC²⁷. Lange v této souvislosti vyžaduje, aby se německé církve spojily v úsilí o změnu smýšlení místních sborů a jejich struktur.

V roce 1973 byl Lange povolán do oddělení plánování Evangelické církve v Německu do Hannoveru, kde se v kontextu snah církevní reformy věnuje tématu stability německé církve.

22 Srv. Langeho předmluva k vydání Freirovy knihy. Srv. FREIRE, Paulo. *Pedagogik der Unterdrückten*. 1. vyd. Stuttgart / Berlin : Kreuz-Verlag, 197, s. 7-28.

23 GRÜNBERG, Wolfgang. Der Tanz für alle. Ernst Langes religiös-politische Pedagogik der Hoffnung. *Pastoraltheologie*. 76 (1987), s. 521-534.

24 LANGE, Ernst. *Sprachschule für die Freiheit : Bildung als Problem und Funktion der Kirche*. 1. vyd. München : Kaiser, 1980. 200 s.

25 Srv. HERMELINK, Jan. Gibt es eine kirchliche Effizienz? Betriebswirtschaftliche Beiträge zur Theorie kirchlichen Handels. *Pastoraltheologie*. 86 (1997), s. 567-588.; SCHMIDT, Joachim. Parteilichkeit in der Volkskirche. Ein Beitrag zum Kirchenverständnis Ernst Langes. *Pastoraltheologie* 76 (1987), s. 503-520.

26 LANGE, Ernst. *Die ökumenische Utopie oder was bewegt die ökumenische Bewegung? : Am Beispiel Löwen 1971: Menscheneinheit – Kircheneinheit*. 2. vyd. München : Kaiser, 1986. 313 s.

27 Jednalo se o projekt SRC, vyzývající církve k aktivní účasti v potlačování rasismu, který má i formy ekonomické diskriminace (neokolonialismus), a k podpoře hnutí, která proti tomu bojují. Srv. LANGE, Ernst. Kirche für die Welt. Kapitola II/2, Der Antirassismus-Streit in der Evangelischen Kirche in Hessen Nassau, s. 215-267.

1.7 Předčasné úmrtí

Pod vlivem častých depresí zvolil Lange stejně jako jeho matka dobrovolný odchod ze světa. Ve svých 47 letech zemřel 3. července 1974 v rodinném letním sídle v Horním Rakousku. Byl ženatý a měl čtyři děti. Pohřeb vedl farář, Langeho přítel a spoluzakladatel Ladenkirche, Alfred Butenunth²⁸.

2. Svéráz teologického myšlení E. Langeho

Ernst Lange byl formován v prostředí, kde byla určujícím směrem teologie F. Thurneysena, K. Bartha a dialektické teologie. Lange toto směřování opouští. Některé stopy v jeho dílech však ukazují na doznívající vliv dialektické teologie²⁹, jiné zase na vliv F. Gogartena³⁰.

Celkově je však složité odkázat pouze na jednu osobu, která by měla rozhodující vliv na ráz Langeho teologie. V otázkách teorie církve a ekumeny je patrné navázání na D. Bonhoeffera, jehož eklesiologii Lange rozvíjí.

Klíčovou otázkou je pro Langeho, jakým způsobem dosvědčovat Boží přítomnost a vládu v současném světě. Proto se Lange orientuje na vnímání sekularizované a nábožensky pluralitní společnosti, která ovlivňuje tradiční podobu křesťanské církve a pro její členy má zásadní důsledky³¹.

Požadavky, které vznikly v rámci ekumenického hnutí, vztahuje a konkretizuje Lange na poměry v církvi v Německu. S tím je spojena Langeho permanentní kritika instituce církve, jejích dosavadních struktur, farářského úřadu, akademického teologického vzdělávání, nedostatečného vzdělávání mládeže a laiků ve sboru³².

Akcenty v jeho pracech a dílech je možné popsat hesly *svoboda, emancipace, zodpovědnost za budoucnost*, jak to ostatně odpovídalo duchu času 60. let dvacátého století.

²⁸ Srv. BUTENUNTH, Alfred. Predigt bei der Beerdigung von Ernst Lange. *Pastoraltheologie*. 76 (1987), s. 483-486.

²⁹ Tak W. Gräb, který v Langeho Chancen des Alltags vidí jasné dialkticko-teologické rysy. Srv. GRÄB, Wilhelm. *Lebensgeschichten – Lebensentwürfe – Sinndeutung: eine praktische Theologie gelebter Religion*. Gütersloh : Kaiser, 1998. Kapitola 4, Gottesdienstliche Predigt als religiöse Rede, s. 147-169.

³⁰ Tak J. Hermelink, blíže však nespecifikuje. Srv. HERMELINK, Jan. Ernst Lange. In: *TRE*, Bd. 20, s. 436-439.

³¹ DREHSEN, Volker. Kirche für die Welt und andere Indigenisationen. *Pastoraltheologie*. 86 (1997), s. 483-496.

³² LANGE, Ernst. *Kirche für die Welt*. Kapitola I/4, Ein anderes Gemeindebild, s.177-195.

2.1 Všední den

Charakteristickým teologickým tématem v období 60. let bylo řešení a snaha o překonání prolákliny mezi vírou a skutečností a současně otázka, jak dnes působí živý Kristus, jeho dílo spásy uprostřed tohoto světa.

V této souvislosti je pro Langeho typický důraz na vnímání a hodnocení *všedního dne*, každodennosti, „Alltagu“. Pouze tento svět, takový jaký je, je místem, kde se uskutečňuje Boží zaslíbení, kde má církev svoje místo, zde je její práce, zde má být církev citlivá na otázky, poslouchat výzvy a reagovat na ně.

Systematicky pak vztah křesťanské víry s realitou všedního dne představuje Lange na základě pojetí Božího zaslíbení dosvědčeného v bibli³³. Skrze zaslíbení přijímá víra pověření k tomu, aby se věnovala každodenní skutečnosti a to jako *osobní ručitelka* tohoto zaslíbení. Skutečnost všedního dne je však současně charakteristická stálým pokoušením víry, vzdorováním a stálým ohrožením víry. Jako taková je pak tato víra odkázaná na zkušenost nedělního bohoslužebného dění. Během bohoslužby má být víra opět obnovena, má dojít k posílení, k povzbuzení do dalšího dne.

Do kontextu těchto úvah je možné přiřadit také Langeho pozdější pojetí liturgie, kdy bohoslužebné dění chápe jako identifikaci, distanci, oslavu a hru³⁴.

2.2 Autor v rozhovoru

Síla Ernsta Langeho spočívá v jeho osobitém zacházení s řečí³⁵. Ve svých textech se Lange vyjadřuje jednoduše, obrazně a názorně, hovoří běžnou, člověku srozumitelnou mluvou, má schopnost experimentovat a doslova si hrát s jazykem, používá košaté metafory.

³³ Srv. LANGE, Ernst. *Chancen des Alltags*.

³⁴ Toto pojetí rozvíjí Lange v jednom ze svých nejmladších textů *Was nützt uns der Gottesdienst?* Bohoslužba má být odpovědí na otázku: „Co to znamená být člověkem?“, „K čemu je člověk určen?“, tedy na otázku po lidské „identitě“. Při tomto setkání, které je setkáním s živým Kristem, má být člověk ujištěn, že žije z milosti a nikoli z pokušení a nebezpečí, které denně zakouší. Současně má být bohoslužba místem nalezení „distance“, tedy odstupu od tísnivé lidské skutečnosti, od lidských každodenních rolí a funkcí. Jinými slovy: člověk ve svém životě touží po odkrytí a objevení nového horizontu svého bytí, který přichází „odjinud“. Toto ukázání směru k novému růstu člověka a k zvládnutí života ve svobodě má být pak v liturgii celebrováno jako „oslava“ a inscenováno jako „hra“. Srv. LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf: Aufsätze/ hrsg. von Rüdiger Schloz*. 1. vyd. Stuttgart, Berlin: Kreuz-Verlag, 1976. Kapitola *Was nützt uns der Gottesdienst?*, s. 83-96.

³⁵ „Unsere Urmutter als geschichtliches Wesen ist die Sprache, die eigentliche Heimat, die wir haben, aber zugleich ein nahezu unbegrenzter Spielraum zum Vorwärtsdenken und Vorwärtskommen.“ Srv. LANGE, Ernst. *Sprachschule für die Freiheit*, s. 27.

Exemplárním dokladem k tomu jsou především jeho kázání³⁶. V nich Lange oslovuje někdy až 5-6 rovin současně: emocionální, intelektuální, náboženskou, politickou, soukromou i veřejnou³⁷.

K jeho silné stránce patří parafráze na biblické texty, meditace a úvahy.

Podobně i v teoretických textech rozebírá určitý problém z několika perspektiv a nabízí nové náhledy na věc. Typické je pro něj propojení teologie s humanitními obory. Často také používá moderní, v teologii dosud neužívané výrazy jako je kompetence, relevance, komunikace, situace atd.

Většina jeho textů má dialogický charakter. Lange nepíše abstraktní texty pro někoho nebo kohokoli, ale má před sebou vždy jasně daný protějšek. Jeho texty mají konkrétního adresáta, kterého Lange oslovuje a zve k rozhovoru. Několik příkladů: vánoční vyprávění o třech pastýřích adresuje svým třem kmotřencům (kteří ve skutečnosti nikdy neexistovali); metodu pro přípravu kázání v *Predigtstudien* nazývá „Brief an einen Prediger“ a zahajuje ji větou „*Lieber Freund, am kommenden Sonntag werden wir wieder zu predigen haben. Wa hilft uns dabei?*“³⁸; podobně osobně oslovuje čtenáře Ekumenické utopie „*Lieber Freund, in Ihren Schuhen habe ich eine ökumenische Reise gemacht.*“³⁹.

³⁶ Textům Langeho kázání se v současnosti věnuje profesor praktické teologie v Rothenburgu M.B. Bortfeld. V roce 2002 vydal sbírku Langeho kázání, parafrází a modliteb. V roce 2004 pak podrobnou analýzu Langeho textů kázání, seřazených podle jednotlivých fází Langeho života. Srv. *Dem Leben trauen – Andachten und Predigten*. 2.vyd. Bröking-Bortfeld, Martin : Rothenburg. 2002. 402 s.; BORTFELD, Martin-Bröking. *Kreuz der Wirklichkeit und Horizonte der Hoffnung: Ernst Langes Predigten und seine homiletische Entwicklung*. 1. vyd. Stuttgart : Kohlhammer, 2004. 211 s.

³⁷ Srv. SIMPFENDÖRFER, Werner. *Ernst Lange: Versuch eines Porträts*.

³⁸ Srv. LANGE, Ernst. Brief an einen Prediger. *Predigtstudien für das Kirchenjahr 1968/69*. Perikopenreihe III/1. 2.vyd. Lange, P. Krusche, D. Rössler, Stuttgart : Kreuz-Verl., 1968, s. 7.

³⁹ LANGE, Ernst. *Die ökumenische Utopie oder was bewegt die ökumenische Bewegung? : Am Beispiel Löwen 1971: Menscheneinheit – Kircheneinheit*. 2. vyd. München : Kaiser, 1986, s. 9.

B) HOMILETICKÁ KONCEPCE

V šedesátých letech dvacátého století dominovala v protestantském světě dialektická teologie Karla Bartha. Totéž platí i pro homiletiku, která vycházela z obecnějších premis Barthovy teologie. Pro Bartha je kázání centrem církevního dění ale i celé jeho teologie. Základní otázkou po teorii kázání je otázka principiální, otázka: *co je to kázání?* V první kapitole proto nejprve představím toto Barthovo pojetí kázání a jeho hlavní rysy.

Ernst Lange si po deseti letech vlastní farářské praxe a pozorováním situace a změn v církevním a společenském dění začíná uvědomovat nedostatky teorie kázání. Opouští „teologii Slova“. Podle něj totiž tato homiletika již není schopna sloužit současné praxi, protože zapřičiňuje nepoměr, nesoulad, diskrepanci, mezi *pojetím a působením kázání*. Langeho kritický postoj k dosavadnímu pojetí kázání shrnuji ve druhé kapitole.

Otázka po souladu mezi pojetím a podobou kázání se pro Langeho práci stala otázkou rozhodující. Na současnou kritickou situaci reaguje po svém a navrhuje *korekturu* teorie kázání. Ozřejmit tyto třecí plochy a podrobněji představit Langeho teorii je úkolem kapitol třetí až šesté. Přičemž jejich obsah je rozdělen následovně: ve třetí kapitole předkládám Langeho pohled na homiletiku jako samostatnou disciplínu, emancipovanou od systematické teologie, což je Langemu předpokladem k dalšímu uvažování. Jádra jeho chápání kázání se dobírám postupně, resp. sestupně: snažím se ukázat jednotlivé kroky, kterými Lange dosavadní pojetí kázání nahrazuje a také výrazně redukuje. Prvním krokem je pro něj přistoupení ke kázání jako k *jedné z fází komunikace církve*, aniž by však kázání pozbylo své centrální pozice. Toto představí kapitola čtvrtá. Kapitola pátá se pak věnuje pojetí kázání z teologického hlediska, kdy Lange specifikuje kázání jako *službu na slovu*. Kázání jako homiletický akt, tedy pohled na kázání jako na homiletický problém, ozřejmí kapitola šestá. Kapitola sedmá se pak věnuje Langeho metodě.

1. Dosavadní pojetí kázání, Karl Barth

Barth definuje ve svých raných přednáškách v roce 1922 kázání dvěma formulemi:

„Die Predigt ist Gottes Wort, gesprochen von ihm selbst unter Inanspruchnahme des Dienstes der in freier Rede stattfindenden, Menschen der Gegenwart angehenden Erklärung eines biblischen Textes durch einen in der ihrem Auftrag gehorsamen Kirche dazu Berufenen.“

„Die Predigt ist der der Kirche befohlene Versuch, dem Worte Gottes selbst durch einen dazu Berufenen so zu dienen, dass ein biblischer Text Menschen der Gegenwart als gerade sie angehend in freier Rede erklärt wird als Ankündigung dessen, was sie von Gott selbst zu hören haben.“⁴⁰

Tato definice je založena na dvou akcentech: kázání je Slovem Božím a v lidských ústech je kázání pouze *pokusem*.

Toto je chápe Barth tak, že v kázání se slova ujímá sám Bůh a jako takové platí jako pravé, legitimní kázání církve. Kázání - Slovo Boží se realizuje skrze samotného Boha. Sekundární otázkou je v této definici otázka po kazatelském úřadu, role kazatele je relativizována na službu, skrze jejíž využití pak kázání může dostat konkrétní podobu. A to takovou, že bude vyložen a vysvětlen biblický text.

Tato služba je lidskou záležitostí, ale není založena na člověku. Do svého úřadu je kazatel povolán Bohem, což neplyne z lidské vůle, ale z Božího zájmu⁴¹. Bůh tedy „využívá“ kazatele ke službě na svém Slovu a celé dění kázání pak záleží pouze na tomto Božím povolání⁴².

V přímém kontrastu pak v druhé větě definice stojí tvrzení, že z lidské strany se jedná vždy jen o pokus, fragment. Jakkoli, je církvi uloženo kázat, z lidského pohledu jde *jen* o podíl na práci, jen o pokus. Kazatelova funkce kázat Boží Slovo je limitována: kazatel je i vzhledem k samotnému kázání ve službě.

Sloužit Božímu Slovu se pak váže na vysvětlení biblického textu a následně jeho předání, sdělení posluchačům. Slovo Boží má být člověku v podobě vysvětlení textu nikoli zvěstováno, nýbrž *oznámeno*. Přesněji: kazatel má lidem předat zprávu, oznámit to, co sám přijal, uslyšel, jen to, co chce Bůh.

Shrnutí

Tuto dvojdefinici lze interpretovat a nejlépe shrnout společně s W. Gräbem, který v definici hledá odpověď na otázku „proč kázat?“. Kázání je církvi daný úkol od Pána

⁴⁰ BARTH, Karl. *Homiletik. Wesen und Vorbereitung der Predigt*. Zürich : EVZ-Verlag, 1966, s. 30.

⁴¹ Srv. „Und so ist auch das Amt als das Heraustreten eines einzelnen Akt, der immer wieder Wirklichkeit werden muss durch die Berufung Gottes.“ BARTH, Karl. *Homiletik*, s. 54.

⁴² Srv. „Predigen ist immer Sache der Berufung. Aber diese Berufung ist nie eine menschliche Tat.“ Tamt., s. 70.

zvěstovat Boží Slovo, které je dosvědčeno v biblickém textu. Kázání, které je naplněným zaslíbením od samého Boha, může způsobit a nalézt víru u posluchače. A to za předpokladu, že se kazatel snaží tomuto úkolu vyhovět pečlivým výkladem textu. Kazatel má a musí rozlišovat mezi tímto Božím zaslíbením slova, které hledá víru, a mezi lidským úkolem, pověřením, vyložit biblický text tak, aby při tom bral vždy ohled na současnost. Církev jako společenství svědků má dál předávat Kristovo svědectví, kázat Slovo o Božím stvořitelském a smířícím jednání⁴³.

Jakkoli K. Barth pojetí kázání v pozdějších pracích pozměnil a nově definoval jako *podobnoství o Božím království*⁴⁴, staly se tyto rané teoretické důrazy určujícími pro kazatelskou praxi a přípravu kázání. Proto i většina kritik v poválečném období směřovala právě na tuto definici z bonnské přednášky.

2. Langeho kritika

Lange se s Barthem až na několik málo výjimek vyrovnává spíše implicitně, kritika Bartha je u něj zřejmá jakoby v pozadí jeho nástinu homiletiky. Je přesvědčen, že právě tato Barthova dvojdefinice kázání má na svědomí současnou krizi kazatelské praxe a jako teoretická nauka není již pro praxi způsobilá.

Lange nekritizuje na prvním místě dogmatický pojem kázání. Svou pozornost obrací k praxi, k reálné podobě kázání, na kazatelný. Proto jsem jeho kritiku rozdělila do dvou částí: na část, zaměřující se k Langeho obratu k empirii (2.1) a na část Langeho kritiky teoreticko-metodického přístupu (2.2).

⁴³ Srv. GRÄB, Wilhelm. *Lebensgeschichten – Lebensentwürfe – Sinndeutung: eine praktische Theologie gelebter Religion*. Gütersloh : Kaiser, 1998. Kapitola 4, Gottesdienstliche Predigt als religiöse Rede, s. 153.

⁴⁴ Barthovou homiletikou a jejím vývojem se podrobně zabývala Tabita Landová, která se snaží představit, jakým způsobem Barth opouští striktně vertikální pojetí kázání. Ve své práci představila Barthovo chápání kázání jako podobnoství o Božím království, kdy paradigmatickou situací kazatele je situace povolání proroka. Barth připouští, že Bůh sám chce promlouvat v lidských slovech. Kázání tak má vytvořit prostor pro Boží Slovo, nikoli pro jeho inscenaci. Pojetí kázání má ryze christologický charakter, kdy Barth zdůrazňuje skutečnost Kristova prorockého úřadu. Tato skutečnost překlenuje propast, která je mezi Bohem a člověkem, a zakládá možnost poznání Boha a tím možnost křesťanského kázání jako legitimní řeči o Bohu. Barth dále pojetí kázání odvozuje od prorocké služby křesťanského sboru. Podstata prorocké služby spočívá v tomto: křesťanská církev má pověření dosvědčovat světu jediné světlo života v Ježíši Kristu. Rozhodující je při tom perspektiva pohlížet na přítomné a budoucí dění, tedy na již příšlé a přicházející Boží království. To se současně stává měřítkem pro to, co je pravdivé, věrohodné proroctví a co je naopak proroctví falešné. Landová shrnuje posun a přínos tohoto pojetí: Barth mnohem pozitivněji hodnotí význam lidské individuality v procesu přípravy kázání. Současně je zde deklarována otevřenost teologie s empirickými vědami. Srv. LANDOVÁ, Tabita. *Kázání a profétie: teologie kázání K. Bartha a J.L.Hromádky*. Disertační práce. Praha 2005. 237 s.

2.1 Langeho empirie

a) *Podoba kázání*

Lange své kolegy kazatele v kritice nijak nešetří a o jejich kázáních se vyjadřuje poměrně nekompromisně. Nazývá je jako nudná, patetická, nesrozumitelná, abstraktní, monologická, skrz naskrz autoritářská a zcela odpoutaná od konkrétní situace současného člověka⁴⁵. Jedním přívlastkem je označuje jako kázání *irelevantní*.

Lange se v této souvislosti zaměřuje na pozici posluchače, který jednoduše takové kázání nevnímá, nic mu nepřinese, ničím novým ho neobohatí, v otázce po přijetí víry u něj nezpůsobí ani Ano ani Ne.

b) *Kritika farářů*⁴⁶

Druhý směr Langeho kritiky míří na postavu kazatele a farářský úřad. Lange pozoruje nebyvalou frustraci především mladých kazatelů, jejich přepracovanost, vyčerpanost a nemožnost udržovat živý vztah s lidmi ve sboru. Svě dosažené teologické vzdělání a kvalifikaci vnímají jako smetenou ze stolu a připadají si spíše než odborníci jako „děvče pro všechno“. Ve své roli kazatele, kdy po vypracování důkladné exegeze biblického textu přednesou své kázání, si připadají nevyslyšeni, nepochopeni a v konečné fázi osamělí. Na svůj kazatelský a následně farářský úřad tak postupem času rezignují.

c) *Prázdné kostely*

Jako třetí bod Langeho kritické reflexe praxe je nízká a stále se snižující účast návštěvníků nedělních bohoslužeb v místních sborech. Paradoxně k této situaci poukazuje na stále se zvyšující sledovanost náboženských pořadů v rozhlase a televizi, rostoucí konzum náboženské literatury, publikování teologických článků v tiskovinách. Podobnému nepoměru je vystaveno i dění ve sborech, kde proti sobě stojí úbytek působení a významu služby církve v oblasti osobního života, osobní zbožnosti, životního stylu a osobních vztahů na jedné straně. Na straně druhé vzrůstá význam společenského působení církve v oblasti diakonie, veřejného mínění, vzdělávání atd.

V této souvislosti se Lange odvolává na kritiku, která se v 60. letech snesla na církevní dění ze strany společensko-vědních oborů. Ty atakují teology sugestivně položenou otázkou, zda je při pohledu na vyprázdňené kostely ještě vůbec možné hovořit o *centrálním významu a postavení kázání* v teologii a v církevním dění⁴⁷.

⁴⁵ LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf: Aufsätze*. 1. vyd. Rüdiger Schloz, Stuttgart, Berlin : Kreuz-Verlag, 1976, s. 12, 15 aj.

⁴⁶ Srv. LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*. Kap. Der Pfarrer in der Gemeinde heute, s. 96-142.

⁴⁷ Lange s odkazem na následující citát neuvádí původního autora. „Die Bedeutung der traditionellen Predigt wird von der Kirche heute vermutlich stark überschätzt. Die pluralistische Gesellschaft erfordert

Teologové, především ti, kteří vycházeli z Barthovy teologie Slova (např. R. Bohren, H.D. Bastian), dávali pokles přítomných na bohoslužbách za vinu novým formám komunikace církve, které vznikaly v této době pod vlivem programu ekumenického hnutí a církevní reformy. Domnívali se, že nové způsoby „zvěstování“ zaznívají hlasitěji a zřetelněji a tím pádem *na úkor* kázaného slova. Odvolávali se na rostoucí mediální prezentaci církve a na obrat církve směrem ven, řešení sociálních problémů atd.

Jiné stanovisko zaujímá Ernst Lange. Ten přijímá všechny výše zmíněné indicie naopak „pozitivně“ a bere je jako výchozí bod pro svou práci. Analýzu současné paradoxní situace i kritiku ze strany společenskovědních oborů zapracovává hned do úvodu své koncepce do příspěvku *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit*⁴⁸.

Langeho stanovisko lze definovat takto: neúčast na bohoslužbách nezpůsobuje možnost sledovat bohoslužebné dění přímo doma „v křesle“, ani nabídka vedlejších sborových aktivit a možnost angažovanosti se ve veřejném životě. V tom smyslu, že by se člověk vlastně vyčerpával těmito aktivitami ve sboru a zdůvodňoval tím svoji neúčast. Takové argumenty jsou pouhé „alibi“ a „výmluvy“ farářů. Jádrem problému a příčinou prázdných kostelů je podoba kázání.

Podle Langeho jedno souvisí s druhým, celkovou krizí uvádí na společného jmenovatele. Tím je irelevantní kázání, tedy nevyhovující podoba kázání, kterou má zase na svědomí pro praxi nedostačující teoretické pojetí kázání. A v neposlední řadě metodika přípravy kázání.

Celková obnova sborového života křesťanské církve musí tedy začít u kázání.

2.2 Propast mezi teorií a praxí

Langeho hlavním záměrem je narovnat vztah mezi teorií a praxí⁴⁹. Jeho argumenty se dají ještě dále rozdělit na ty, které míří přímo do jádra teologického pojetí kázání, a na ty které souvisejí s metodickým postupem při psaní kázání.

2.2.1 Systematicko-teologické hledisko kázání

ein hochdifferenziertes System religiöser Versorgung. Das herkömmliche Predigen dürfte in diesem Versorgungssystem eine viel geringere Rolle spielen, als wir meinen.” Tamt., s. 9.

⁴⁸ Srv. tamt., s. 9.

⁴⁹ Srv. KRUSCHE, Peter; LANGE, Ernst; RÖSSLER Dietrich. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit : Bericht von einer homiletischen Arbeitstagung, September 1967 – Esslingen*. 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verl., 1968. Úvodní slovo, Statt eines Vorworts, s. 8-11.

V první řadě vidí Lange problém v chápání kázání jakožto jediné formy zvěstování církve, kdy je kázání samo o sobě chápáno jako „ztělesnění toho, co se nazývá zvěstováním“⁵⁰. Polemizuje tak s „nejmladší generací teologů“, kterou blíže specifikuje pouze náznakem jakožto žáky, kteří vyrostli na půdě dialekticko-teologického ražení a chápání kázání. Nikoho však nejmenuje.

Lange se domnívá, že tito teologové interpretují Barthovo pojetí chybně, nekriticky a bez jakékoli reflexe současných podmínek⁵¹. Barthův důraz na „Slovo Boží“ do soudobé teologie přenesli do „kvasisakramentální“ podoby a pojetí kázání tak obsahově přetížili nesplnitelným nárokem. Jeho negativní vliv se pak podle Langeho téměř hmatatelně projevuje právě na podobě kázaného slova a negativně ovlivňuje jak kazatelskou tak i církevní praxi.

S tím souvisí i Langeho výtka týkající se důrazu na „*nemožnost mluvení o Bohu*“, jak to několikrát potvrzuje Barthova definice. Podle Langeho tento požadavek nachází jediné své ospravedlnění v tom, že „*Bůh mluví sám*“. Lange se domnívá, že se tím do pozadí naprosto odsouvá osobní kompetence a Já kazatele, ale také role posluchače. Kazatel i posluchač tak svým způsobem pozbyvají na účasti a aktivním podílu na evangeliu.

Podobně se Lange staví k otázce konkrétní podoby kázání, kterým má být a je pouze „*korektní výklad biblického textu*“. Opět v tom Lange spatřuje jistou bariéru mezi posluchačem, textem a kazatelem. Pouhý výklad textu, který nebere ohled na posluchačovo „tady a teď“, na jeho konkrétní situaci, která nereaguje na jeho otázky, netýká se smyslu života, nezná jeho problémy a úzkosti, tedy pouze jakási aplikace biblického textu do současnosti, je pro Langeho nemyslitelná. Jako taková totiž podle Langeho nebere vážně hermeneutickou otázku po *porozumění*.

V kontextu úvah o dosavadním přístupu ke kázání se Lange vyjadřuje i ke vztahu mezi kázáním a ostatními formami komunikace církve. Domnívá se, že následkem onoho „sakramentálního přetížení“ kázání se kázání dostává do pozice izolace od ostatního dění v církvi. Expresivně poznamenává, že kázání je v tomto postavení stále znovu potvrzováno a tím se postupně „zacementovává“⁵².

⁵⁰ Srv. LANGE, Ersnt. *Predigen als Beruf*, s. 12.

⁵¹ Srv. tamt., s. 12.

⁵² „Und nun wird diese so problematisierende und überlastete Position Sonntagspredigt normativ gemacht für alle anderen Kommunikationsbemühungen der Kirche. »Verkündigung« in diesem Sinn, als Dienst an Gottes eigenem Wort durch treuliche Textauslegung, soll alle Kommunikation in der Kirche sein, auch die Rede bei der Amtshandlung, auch der Unterricht, auch das Gespräch bei der Seelsorge, auch die Volksmission usw. Und da diese anderen Kommunikationsbemühungen diesem Anspruch unterschiedlichen Widerstand leisten, mehr als die Sonntagspredigt, werden sie eben von daher stark

Z těchto důvodů se Lange vyrovnává s Barthovou definicí kázání na poli spekulativně systematického uvažování. Tato snaha v jeho práci však zaznívá jen nepřímě, Lange nepředkládá své jasné „proti“ k Barthově dvojdefinici. Vidí však její úskalí.

Hlavní otázkou po hledání dogmatického pojmu kázání je: jakým způsobem Slovo Boží zůstává stále Slovem Božím, slovem „z vnějšku“ *verbum externum*, přestože je zároveň lidským aktem, činem lidských úst. Tedy, jak postihnout vztah, vzájemnou jednotu a současně rozdílnost mezi „pouhým lidským pokusem“ a tím, že skrze kázání promlouvá Bůh sám. Lange vyčítá Barthovi, že ve svém kontrastním definování tento vztah nedostatečně objasnil⁵³. Radikální kontrast, který Barth nabízí, může podle Langeho svádět ke dvěma extrémním interpretacím: separování božského a lidského charakteru kázání nebo jejich smíšení. Ani jedna z těchto pozic není však z definice zřejmá.

Současně Barth nedostatečně vysvětluje otázku po nositeli úřadu, což podle Langheo komplikuje konkrétní výkon kazatele na sboru.

2.2.2 Metodické hledisko kázání

Předmětem kázání v dosavadní praxi je biblický text. Primární otázkou pro kazatele tedy je, jak se dostat od textu ke kázání. Tento problém řeší kazatel při přípravě kázání během tzv. meditace nad textem.

Dosavadní přístup se pod vlivem požadavku biblicko-exegetického bádání dostal do fáze, kdy primát při přípravě kázání sehraává právě práce s textem. Ve velké míře pak platí, že kázání je výkladem biblického textu.

Původ irelevantního kázání spočívá podle Langeho právě v této cestě, kterou kazatel absolvuje, než kázání sepíše a dá mu finální tvar, v přípravě kázání. Hlavní Langeho výtky zní proti metodickému přístupu „od textu ke kázání“.

Své důvody shrnuje v předmluvě přílohy k prvnímu vydání *Predigtstudien*, kde hovoří o tzv. „negativním konsensu“⁵⁴, který dosavadní přístup k teorii a praxi a k metodice obsahuje. Jednotlivé předložené argumenty zaznívají jako „programové prohlášení“, proto jsou zde seřazeny do následujících bodů:

- a) termín „Autobasileia des Wortes Gottes“ je fakticky zfalšován k neblahé teorii o „Autobasileia des Bibeltexes“;
- b) současný posluchač kázání se utápí v textu a kázání nerozumí;

problematisiert, was die Monopolstellung der Sonntagspredigt umgekehrt wieder zementiert.“ Tamt., s. 13.

⁵³ Srv. tamt., s. 111.

⁵⁴ KRUSCHE, Peter aj. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit*, s. 9.

- c) při kázání se málo bere ohled na „dnešní“ situaci, kázání stále mluví do situace starověku; situace, která vyzývala ke kázání a následně formovala podobu biblického textu, je téměř identická nebo jen málo odlišovaná od situace, ve které se káže dnes; jinými slovy:
- d) debata kolem programu církevní reformy a hermeneutická diskuse přehlušují svou intenzitou diskusi o teorii a praxi kázání, která tak stojí v pozadí;
- e) podoba současného kázání je rovna výkladu biblického textu, mnohdy se jedná o přenesení „čisté exegeze biblického textu“ do kázání. Tím, že dnešní stav exegetického bádání je natolik spleťitý a komplikovaný, je požadavek zpracovat důkladnou exegezi při přípravě kázání nadměrný a vede často kazatele k rezignaci. Je tedy otázka, zda je tento požadavek vůbec splnitelný;
- f) principiální otázka („Was-Frage“) po pojmu kázání zastiňuje otázku formální („Wie-Frage“);
- g) všechny tyto nedostatky ztělesňuje dosavadní nešťastně užívaný termín „meditace nad kázáním“, která se řídí jednosměrným pravidlem „od textu ke kázání“;
- h) nedostatečná práce na kázání vede k celkové tísní v místních sborech a v celém církevním dění v Německu.

Tento konsensus je podle Langeho nutné v rámci současné praktické teologie podrobit kritice, prodiskutovat jej a vytvořit konsensus nový. Takto zní návrh korektury:

- Evangelium musí být dosvědčováno do konkrétní situace „tady a teď“. Svou intencí a strukturou k tomu nutí již samy biblické texty, které vyžadují, aby právoplatnost evangelia byla dosvědčována vždy nově, aktuálně.
- Nadřazenosti „Was-Frage“ nemůže dále popírat specificky homiletické otázky: *komu je tady a teď kázáno? Jakou situací je církev „tady a teď“ vyzvaná ke kázání? K čemu má být v této situaci kázáno? Jak může být v této situaci srozumitelně kázáno určitému posluchači?* Neboli stručně řečeno:
- otázka po situaci posluchače je výzvou pro kázání, musí být proto homileticky ohodnocena jako rovnocenná s otázkou po textu. Obě tyto otázky do sebe musejí zapadat a vzájemně se konkretizovat (otázka „Wozu predigen?“ - kdy, kde, jak kázat - má konkretizovat otázku „Was predigen“).
- Na základě těchto požadavků je nutné vytvořit novou metodu, nový způsob přípravy kázání. Současně pojmově přejít od názvu „meditace nad kázáním“ k

názvu „příprava, či studium kázání“, který obsahově zahrnuje celkový smysl a pojetí této metody.⁵⁵

Cílem metody je nabídnout kazateli a kazatelce „pomoc ke svépomoci“. Metoda je má vést k tomu, co mají při „meditaci“ přesně dělat, na co se ptát, jaké pracovní kroky musí vykonat.

Shrnutí

Lange vychází z empirické zkušenosti a následně se pouští do řešení teoretických spekulací. Jeho kritiku je možné shrnout do teze: současná teologie důsledně neprojednala kázání jako samostatný problém, tzn. s ohledem na problémy zprostředkování, na praxi, na současné podmínky a na proces dorozumění se s posluchačem. Naopak přetížila pojem kázání nárokem, který v praxi zabraňuje účinnému provedení kázání. Kázání jako promluva je pak irelevantní a stále více se zatlačuje do pozice izolace od ostatních forem komunikace církve.

Ernst Lange se proto proti přetížené pozici kázání, proti jeho nekritickému „monopolnímu postavení“ nekompromisně vymezuje a nabízí definici novou.

3. Nová homiletika

K Langeho homiletickým úvahám patří neodmyslitelně jeho snaha o obnovení homiletiky jako samostatné teologické disciplíny. Tento postoj, kterým se Lange zařazuje k celé vlně emancipačních snah soudobých teologů⁵⁶, dokresluje osobitý charakter Langeho homiletiky.

Homiletika jako disciplína se vlivem K. Bartha a dialektické teologie vyvíjela po celé období v rámci systematické teologie. Veškerá její témata byla přesunuta do systematické teologie a pod „diktátem nevládnutí dogmatu“ byly prakticko-teologické debaty projednávány v jejím kontextu⁵⁷. Kázání jakožto „*predicatio verbi divini*“ se stalo vůdčím tématem celé teologie.

⁵⁵ Vydavatelé však připomínají, že jimi navržená metoda je jen jednou z mnoha možných metod. Nicméně se domnívají, že výše zmíněné otázky a problematika současného konsensu se budou muset vždy projednávat tak jako tak.

⁵⁶ Jako průkopnický v tomto smyslu byl článek D. Rösslera Problém homiletiky. Ernst Lange šel právě v Rösslerových šlépějích a řadu jeho podnětů ve své homiletice rozvíjí. Srv. RÖSSLER, Dietrich. Das Problem der Homiletik. *Teologia Practica*. 1 (1966), s. 14-28.

⁵⁷ Na ukázkou několik příkladů, které uvádí Rössler ve svém článku: H. Vogel ohraničuje téma v rámci otázky „Božího Slova v lidských ústech“: „Unser Wort ist diesem Wort anheimgefallen, ist nicht unser Eigentum. Wir haben kein Verfügungsrecht darüber, sind auch nicht Autor unserer Predigt; denn Gott

V období 60. let se zdvihá vlna, která se snaží homiletiku emancipovat a od systematicky osamostatnit. Současní teologové volají po nové homiletice a po novém přístupu k homiletickým tématům. Nechtějí dále považovat zvěstování jako „šifru“, ve které je zakódována otázka po kérygmatu tak po zjevení, jak otázka po spáse, tak otázka po jejím zprostředkování.

Homiletika musí blíže určit, definovat a ohraničit svůj předmět a svoji přesnou úlohu. A to skrze dvě otázky: otázku systematicko-spekulativní, neboli „Co to je kázání?“, a otázku prakticko-empirickou, tedy „Jak napsat kázání?“.

V této linii stojí i Lange. Svoje stanovisko zdůvodňuje: systematicko-teologická otázka „co je to kázání“ vzniká z otázky po zaslíbení. Zaslíbení je společně s pověřením církvi dáno ve Slovu. Praktická teologie se ale ptá po pověření v tomto zaslíbení. Metodicky je tedy podle Langeho nutné abstrahovat *od* „zaslíbení v pověření“. Samotné zaslíbení neslouží praktické teologii jako odpověď po zodpovědném vykonání kázání. Proto Lange zastává názor, že by dogmatická otázka měla sloužit jako prolegomena praktické teologii. Homiletická otázka „co je to kázání“ má být pak otázkou po provedení „homiletického aktu“. S touto otázkou pak souvisí témata: jak napsat kázání; co dělá kazatel, když káže; jak kázat zodpovědně⁵⁸.

4. Langeho pojetí kázání

Ernst Lange nepodává přesné znění definice kázání. Výroků o tom „co je to kázání“ lze v jeho díle naleznout několik. Dopracovat se k nějakému závěru, znamená projít jednotlivé myšlenkové kroky, které Lange ve svých úvahách představuje. Bohužel je nikterak nesystematizuje, z jeho práce je možné je pouze vystopovat. Jako jeden z prvních zřetelných kroků je odmytologizování kázání tím, že jej staví na roveň všem ostatním formám komunikace. Současně však pro něj kázání zůstává stále v centru církevního dění. Tato kapitola se pokusí pojednat o této relativizaci kázání na jedné straně a pozitivním pohledu na kázání na straně druhé.

4.1 Kázání jako jedna z fází komunikace

allein ist und bleibt Autor, Schöpfer und Herr.” Podobně Zezschwitz, který považoval homiletiku jako praktickou „Kunstlehre“ a jako takovou ji vyloučil z teoretického systému praktické teologie; C.I.Nitzsche se pokouší obě otázky přímo sloučit. K analýze srv. RÖSSLER. Dietrich. Das Problem der Homiletik.

⁵⁸ LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 19.

S ohledem na praxi zbavuje Lange pojetí kázání jeho přetíženého nároku, „snižuje laťku“ a pojetí kázání relativizuje. Jednak nehovoří o kázání jako o zvěstování evangelia, tedy ve smyslu vertikálním. Celý problém posazuje do polohy horizontální a mluví vždy o „komunikaci evangelia“. Církev nezvěstuje, nýbrž komunikuje evangelium⁵⁹. A jelikož jsou všichni jeden lid Boží, jsou všichni povolání k všeobecnému kněžství, proto i všichni komunikují evangelium a mají za tuto komunikaci společnou odpovědnost. Komunikovat však neznamena pro Langeho pouze *hovořit o něčem*, ale vždy *hovořit ve světle evangelia*, pod jeho záštitou⁶⁰.

Nedělní kázání pak Lange chápe jako *jednu z fází* v celkovém procesu komunikace církve se světem. To znamená, že tato fáze je zároveň pouze jednou z forem komunikace církve mezi všemi ostatními formami komunikace⁶¹. Společně pak všechny tyto formy komunikace fungují a působí v celkovém komunikačním procesu církve. Každá podle své funkce, zaměření na cílovou skupinu, podle svého charakteru. Vzájemně však jsou jedna s druhou propojeny. Věta, kterou lze mezi jeho úvahami považovat za centrální, je tato: „*Die sonntägliche Predigt ist eine unter vielen Verständigungsbemühungen der Kirche, die sich nach der Situation, Funktion, Struktur und Vollzugsform voneinander unterscheiden und auch unterschieden werden müssen.*“⁶²

Lange tyto fáze, formy komunikace dále konkretizuje a určuje je jako „*snahy o dorozumění*“.

V rámci této komunikace je církev v každé ze svých forem konfrontována s problematikou dosvědčování a interpretování biblické zvěsti, dobré zprávy, evangelia⁶³. Současně ale církev stojí vždy v konfrontaci se skutečností dnešního člověka, s konkrétní situací. Do této situace nese církev evangelium.

4.2 Centrální postavení kázání

⁵⁹ Srv. Bilanz 65: „Wir sprechen von Kommunikation des Evangeliums und nicht von »Verkündigung« oder »Predigt«, weil der Begriff das prinzipiell Dialogische des gemeinten Vorgangs akzentuiert und ausserdem alle Funktionen der Gemeinde, in denen es um die Interpretation des biblischen Zeugnisses geht – von der Predigt bis zur Seelsorge und zum Konfirmandenunterricht – als Phasen und Aspekte eines – und desselben Prozesses sichtbar macht.“ LANGE, Ernst. *Kirche für die Welt*, s. 101.

⁶⁰ „Nicht dass Menschen irgendwie kommunizieren, sondern worin sie kommunizieren, ist die Verantwortung der Kirche.“ LANGE, Ernst. *Chancen des Alltags*, s. 113.

⁶¹ Např. vyučování, katecheze, pastorační rozhovor, služba diakonie, misijní dílo, vzdělávání laiků, mimonedělní aktivity sboru, semináře, prezentace v médiích aj.

⁶² LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 13.

⁶³ Tamt., s. 13.

Lange by mohl být právem vystaven podezření, že svým odmytologizováním pojetí kázání a redukcí kázání na jednu z fází prakticky odsouvá centrální úlohu a postavení kázání. Dalo by se říci, že kázání mu splývá s ostatními formami a celkovým děním v církvi.

Lange však v této věci zůstává konzervativní a nedělní kázání chápe a obhajuje jako centrum všech setkání. Toto ústřední postavení kázání je mu předpokladem k celé jeho práci.

V této souvislosti uvádí Lange jako hlavní argument to, že kázání je konstituováno jako *promluva, řeč*. Tímto je již dána jeho výjimečná, osobitá struktura, forma, úloha i pozice. Lange proto mluví o *speciální* úloze a *speciálním* postavení kázání⁶⁴.

Lange jde ve svém prosazení kázání ještě o krok dál a tvrdí, že k nedělnímu kázání je nutné vždy přistupovat jako ke *kazuální promluvě*⁶⁵.

Centrální úlohu může kázání podle Langeho plnit pouze, pokud jsou splněny tyto tři požadavky:

a) Církev kázající

Běžné povědomí lidí o evangelické církvi je takové, že tato církev je církví „kázající“. A to i navzdory prázdným kostelům a k tomu kontrastní velké účasti při „mimonedělních“ setkáních. Církev stojí pod požadavkem, aby kázala a nemůže se nijak sama tohoto požadavku zbavit. Záleží na tom, jak se církev svého úkolu ujme a jakým způsobem káže.

b) Kázání jako „dělicí“ nástroj

Podle Langeho na kvalitě kázání závisí i účast členů sboru při bohoslužbách. Kázání má přivádět k nedělním bohoslužbám, má vzbuzovat zájem o další (příští) návštěvu shromáždění. Irelevantní kázání má ale opačný účinek: posluchač jej nevnímá a nemá chuť se dále nedělních bohoslužeb účastnit. Kázání tak působí jako nástroj, který rozděluje členy sboru na jádro sboru, na pravidelné účastníky a na členy distancované⁶⁶.

c) Pedagogická funkce kázání

Tento třetí argument se vztahuje na vlastní jádro sboru a proto je pro Langeho nejpodstatnější. Ve vztahu k pravidelným účastníkům plní kázání úlohu „sociálně-

⁶⁴ Tamt., s. 13.

⁶⁵ Tamt., s. 22.

⁶⁶ „Der Zeitgenosse weiss sehr wohl, wovon er redet, wenn er die Predigt unverständlich, pathetische, irrelevant, langweilig nennt, und warum er zu der Kirche, die sich selbst und die er als die predigende kirche versteht, Distanz hält.“ Tamt., s. 15.

pedagogického nástroje“. Jeho vliv přirovnává Lange k vlivu, jaký má na dnešního člověka veřejný tisk.

Do hry se na tomto místě dostává otázka cesty smýšlení, kterou se posluchač vydá poté, co kázání vyslechne. Jde o celkové nasměrování posluchače v jeho postojích, ve formování jeho světového názoru, společné zodpovědnosti za svět a za budoucí generace, v zaujetí jasného postoje k otázce míru a války, ve vztahu k Židům, kázání může vést k individuální i ke společenské angažovanosti v diakonii. Stejně tak je ale kázání, jak Lange varuje, zneužitelné. Může v lidech pěstovat opačné, nebezpečné postoje a chování. Jako příklady jmenuje Lange antisemitismus, fundamentalismus či klerikalismus. Řadí sem ale i dobové pěstování kultu Svaté knihy, kdy se posluchači podvolují zvyku na patetickou a strnulou řeč. Lange pregnantně svůj názor uzavírá argumentem: jádro sboru si tak nacvičuje svoji pasivitu, stává se z něj postupně rezignované, mlčící a shrbené společenství.

S tím souvisí role kazatele. Z pozice kazatele a jeho pochopení sebe sama znamená kázání těžiště jeho povolání. Do kazatelské praxe se koncentrují veškerá očekávání a naděje mladých kazatelů a tím pádem i jejich největší zklamání a celková rezignace. Vztah faráře ke kázání tak rozhoduje o smyslu či prázdnotě jeho služby, o rezignaci či radosti z práce, o nemoci nebo zdraví. V neposlední řadě se na této rovině odvíjí i kvalita vztahu se členy sboru.

Vzhledem k těmto třem argumentům je podle Langeho zapotřebí věnovat kázání o to větší pozornost a důsledně projednávat jeho postavení jako samostatnou problematiku⁶⁷.

Shrnutí

Charakter Langeho pojetí kázání, resp. jeho prvního kroku k odmytologizování kázání se zde pokusím vystihnout na základě hlavních rozdílů mezi oběma pojetími kázání – mezi pojetím Barthovým a jeho žáků a pojetím Ernsta Langeho.

Klasické pojetí kázání v šedesátých letech, založené převážně na dialektické teologii Karla Bartha, má podobu „proklamace“, zatímco Lange upřednostňuje „komunikativní pojetí“ homilie. Současně je Langem jednoznačně zdůrazňován dialogický přístup, kterým se chce vyhnout barthovské monologičnosti.

⁶⁷ Tamt., s. 14

Dosavadní pojetí vytlačuje kázání do pozice izolace oproti jiným komunikačním formám, Langeho koncept naproti tomu chce zahrnout ostatní formy komunikace církve do jednoho procesu.

Pro oba koncepty je společné, že kázání má své centrální postavení v teologii. Zatímco Barth jej hájí v rámci systematické teologie, jde Langemu o to, aby tento pojem byl řešen samostatně jakožto „homiletický akt“ v rámci praktické teologie.

5. Služba na Slovu

V této části uvedu Langeho řešení otázky „co je to kázání“ z pohledu systematické teologie, čemuž se především v článku „*Der Pfarrer in der Gemeinde heute*“⁶⁸. O tomto příspěvku je možné hovořit jako o Langeho vypořádání se s Karlem Barthem, a byť tato snaha nezazní nikterak otevřeně, je Langeho pojetí kázání jako „Služby na Slovu“ jasnou korekturou Barthova pojetí kázání. V této kapitole půjde tedy o teologické vysvětlení klíčových témat souvisejících s kázáním: Slovo Boží v lidských ústech, vztah mezi pověřením a zaslíbením církve, člověk současnosti, kterému církev káže, funkce kázání a funkce společenství. Řešení, které Lange nabízí, bude současně platit jako předpoklad, prolegomena, ke specificky homiletickým úvahám.

5.1 Slovo Boží se ve slově lidském

Lange vysvětluje vztah mezi božským a lidským charakterem kázání Slova Božího za základě vztahu mezi pověřením a zaslíbením.

Obě veličiny vycházejí ze Slova Božího. Přestože má každá odlišnou funkci, nesmí od sebe být rozděleny⁶⁹. Teologicky tyto veličiny také objasňují a podmiňují otázku nositele úřadu, jeho povolání a jeho výkon služby ve sboru.

Při tom vždy platí: Slovo Boží přichází jako zaslíbení z vnějšku, kazatel jím nijak nedisponuje, toto slovo je mu pouze k dispozici.

⁶⁸ LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*. Kap. *Der Pfarrer in der Gemeinde heute*, s. 96-142.

⁶⁹ Platí, jak Lange zdůrazňuje, že zaslíbení obsahuje pověření a pověření obsahuje vždy opět zaslíbení. Bartova dvojdefinice hovoří o tomtéž: první věta o zaslíbení v příkazu ke kázání a druhá o příkazu, které obsahuje toto zaslíbení.

6.3 Biblická zvěst a „hic et nunc“

Lange předpokládá, že samy biblické texty vyzývají ke stále nové interpretaci, k aktualizaci.

Kázání má proto být vždy „*novým slovem církve*“, nikoli „*novým slovem Božím*“.

Během kázání však nedochází k interpretaci textu ani k dosvědčení právoplatnosti textu.

Podle Langeho má být dosvědčena relevance biblického svědectví. To, o čem svědčí biblický text má být srozumitelně dosvědčeno dnes, tady a teď, v situaci posluchače.

Spásné dění, o kterém mluví bible, se má viditelně projevit ve své plné moci a síle tady a teď, má dát novou odvahu k životu ve víře, lásce a naději. Lange ovšem podotýká, jestli zaslíbení nalezne víru, za to kázání neručí. Musí však prokázat, že a *proč* si zaslíbení „zaslouží“ víru a také *jak* zaslíbení, kterému je uvěřeno, změni skutečnost.

Lange se tímto pokouší rozvinout tradiční nauku o kázání jako o *absolutio-promissio-missio*. Shrnuje to i následující citace:

„Der Hörer soll verstehen, wie der Gott, für den Jesus spricht, der Herr der Situation, der Herr auch seiner spezifischen Lebenssituation ist. Er soll verstehen, wie das Vertrauen auf diesen Gott und seine gegenwärtige Herrschaft vom Bann des »Gesetzes«, das heisst der Zwangsgewalt der Strukturen der sogenannten »Realität«, von Schuld und Verzweiflung befreit und entlastet (Absolutio), das Leben mit Verheissung erfüllt und also seiner Zukunft gewiss macht (Promissio) und den Menschen zu einem neuen Leben in Liebe und Hoffnung konkret ermächtigt (Missio).“⁹²

Kázání je tak momentem, kdy dochází ke vzájemnému spolupůsobení tradice a situace. Pro tento proces, kdy jsou obě veličiny uvedeny v soulad, zavádí Lange výraz *ver-sprechen*. Dění společného souznění tradice a situace není pro Langeho ovšem pouze technickou záležitostí. Během *ver-sprechen* je dán prostor k bytostně existenciálnímu se otevření zvěsti evangelia⁹³.

6.3.1 Dvojitá funkce kazatele

Klíčovou roli při přivádění na scénu tradici i situaci sehrává postava kazatele. Ten stojí vždy uprostřed celého dění, mezi tradicí a situací. Lange přejímá definici K.H.

⁹² Tamt., s. 62.

⁹³ „[...] Verheissung und Wirklichkeit miteinander zu versprechen, so dass verständlich wird, wie die Christusverheissung auch und gerade diese den Glauben bedrängende Wirklichkeit betrifft, aufbricht, in ihrer Bedeutung für den Glaubenden verändert und wie umgekehrt auch und gerade diese ihn umgehende Wirklichkeit im Licht der Verheissung auf eine eigentümliche Weise für Gott, für den Glauben und seinen Gehorsam in Liebe und Hoffnung zu sprechen beginnt.“ Tamt., s. 27.

V souvislosti s tím se Lange zabývá samotnou externitou Slova a hovoří o jejích třech stupních.

1) Slovo k sobě vždy předpokládá protějšek: „*Niemand sagt dieses Wort sich selbst, er bedarf dazu des anderen Menschen, des Bruders.*“

2) Kazatel přijímá Slovo z Písma, nemá je sám ze sebe: „*er gewinnt es in Bezeugung der apostolischen Überlieferung.*“

3) Apoštolská tradice sama o sobě ještě není Slovem Božím. Stává se jím až v okamžiku užití, aplikace, usu: „*In ihrem Gepredigt-Werden trifft sie mich als Wort Gottes und gewinnt mir Glauben ab, »ubi et quando visum est Deo«.*“

Langeho závěr je možné vyjádřit takto: samotné Slovo zaslíbení má dialogický charakter, je zaměřeno dialogicky, protože předpokládá protějšek a očekává odpověď.

Na základě těchto tří bodů pak Lange vyvozuje, že Slovo zaslíbení působí a jedná vždy zároveň jako slovo bližního⁷⁰.

5.2 Komunikace evangelia

Současně se v této třikrát „zapečetěné“⁷¹ externitě podle Langeho projevuje její tajemství, tajemství víry, tajemství setkání s Kristem.

Takto dialogicky definované zaslíbení v sobě obsahuje pověření, které je pro Langeho pověřením ke komunikaci. Církev je pověřena k tomu, aby komunikovala zaslíbení, aby komunikovala evangelium.

V tomto kontextu vysvětluje Lange pojem komunikace na dynamice vztahu mezi *porozuměním a souhlasem*⁷². Přičemž vlastním cílem komunikace je svolení, souhlasné vyznání křesťanské církve, že Ježíš Kristus je Pánem současného světa.⁷³ Jinými slovy, cílem komunikace je přiznání se k víře nebo její odmítnutí. Jelikož zde zásadní roli sehrává akt osobního rozhodnutí jedince (posluchače), není tento cíl kazateli bezprostředně dostupný, nedisponuje jím, za jeho uskutečnění, realizaci, nemá

⁷⁰ „Dass das Wort des Mitmenschen mich als Wort Gottes trifft, liegt nicht also in dem Redenden begründet – weder in seiner Glaubenskraft noch in seiner Schriftgelehrsamkeit, noch in seinem Auftrag, in seinem Amt, in seiner Ordination, in seiner Vollmacht zum Vollzug heiliger Begehungen ex opere operato -, sondern das ist und bleibt Verheissung, deren zuverlässige Erfüllung das Wunder der Treue Gottes ist.“ Tamt., s. 110.

⁷¹ Tamt., s. 110.

⁷² „Kommunikation ist, auch abgesehen vom Dienst am Wort, immer Einverständnis durch Verständigung.“ Tamt., s. 111.

⁷³ „Einverständnis und die Einwilligung des Glaubens in das Bekenntnis der christlichen Kirche, dass Jesus Christus der Herr sei, und zwar in der zugespitzten Form, dass er sei mein Herr in je meiner Situation.“ Tamt., s. 20.

zodpovědnost⁷⁴. Na druhé straně mají kazatel i všichni účastníci komunikace k dispozici dorozumivací proces a jeho průběh. Mají na něm živý podíl, mohou jej vzájemně ovlivňovat a musí za něj nést společnou zodpovědnost.

Na tomto vysvětlení se zřetelně ukazuje, co je pro Langeho kázání jako snaha o dorozumění, či snaha o komunikaci evangelia. Teprve pokud se slovo Boží komunikuje, stává se Slovem Božím v pravém smyslu. Langeho slovy vyjádřeno: „*Ich predige im Hinblick auf die Verheissung, dass im Medium des Verständigungsprozesses Christus Glauben findet. Das erzeuge ich nicht. Wo es geschieht, geschieht Wort Gottes.*“⁷⁵

Předmětem této snahy o dorozumění pak není pro Langeho ani sám biblický text, ani biblická tradice, nýbrž, právoplatnost tohoto poselství, evangelia. Lange mluví vždy o relevanci biblické zvěsti, která je podle něj vlastním tématem komunikace.

5.3 Bohoslužba a kázání

Nedělní kázání je pro Langeho vždy jednou z fází církevního dění, jednou z fází nedělních bohoslužeb. Zároveň je centrem církevního dění i centrem bohoslužeb. Během kázání se komunikuje evangelium. Toto nedělní sborové setkání, časově ohraničené, chápe Lange jako pouze první fázi sborového setkání. Tedy první fázi komunikace evangelia ve světle zaslíbení. Lange ji nazývá *ekklesia*. Druhá fáze začíná závěrečným posláním a odchodem z kostela vstříc všední realitě. Během této druhé fáze má probíhat komunikace evangelia na úrovni všedního života, běžných setkání s druhým člověkem. Tuto fázi označuje Lange jako *diasporu* a považuje ji za *bohoslužbu všedního dne*⁷⁶.

Trvalým centrem místního sboru však zůstává nedělní bohoslužebné shromáždění, jehož středem a jednou fází zároveň je kázání. Bohoslužba vzhledem ke každodennímu tísnivému životu platí jako protějšek, který ve světle Božího zaslíbení odlehčuje a osvobozuje. V této fázi *ekklesia* se káže Slovo, evangelium, které je vždy slovem pro všechny a současně je slovem spolulidství. Potom platí, jak Lange zdůrazňuje, že *bohoslužba je služba bližním a služba bližním je vždy bohoslužbou*.

⁷⁴ „Der Prediger ist nicht verantwortlich dafür, dass Wort Gottes geschieht und dass das Wort Gottes sich Glauben verschafft.“ Tamt., s. 36.

⁷⁵ KRUSCHE, Peter aj. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit*. Část Ausschnitte aus der Diskussion, s. 85.

⁷⁶ LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 140.

Již bylo zmíněno, že nedělní slovo je slovem pro všechny. Problémem však zůstává, jak toto slovo pro všechny ve skutečnosti opravdu všechny potká, neboli jak toto slovo s ohledem na posluchačovu situaci padne na úrodnou půdu. Ještě přesněji: jak kázat všem? Lange nachází řešení v dialogu, který se má stát strukturou celého dění kázání. Centrální tezí je v tomto kontextu tato: „*Eben darum sollte die gottesdienstliche Predigt mit den Hörern (gemeinsame Predigtvorbereitung) erwachsen und wiederum ins Gespräch mit den Hörern hineinführen.*“⁷⁷

Během aktu poslání v ekklesii dochází k pověření, aby věřící zůstali v onom zaslíbení a nesli, tedy komunikovali, evangelium i během setkání, kde není Boží zaslíbení tak zjevné. *Naplnit* komunikaci evangelia znamená vždy zůstat v této komunikaci⁷⁸.

S tím jednoznačně souvisí i Langeho chápání laiků a jejich pověření ke kněžství. Laik pro Langeho není pouze ne-teolog, ne-ordinovaný a ne-mající hlavní povolání. Podtrhuje však toto: „*man wird zurückkommen müssen auf den Grundsinn von laikos: der, der zum laos gehört und mit seiner Taufe die Ordination zum Priestertum erhalten hat*“⁷⁹.

Komunikovat evangelium v obou fázích bohoslužby pak předpokládá jistou úroveň vzdělání, erudovanosti laiků. Cílem je stručně vyjádřeno, aby jedinec mohl komunikovat evangelium⁸⁰. V ekklesia fázi je funkce vzdělání zaměřena na aspekt porozumění kázanému slovu, v diaspoře jde pak o spolu-komunikování, které vždy navazuje na dění při nedělním shromáždění.

Jak je vidět, Lange se nezabývá jen otázkou obecného pochopení a rozumění víry a vykonávání bohoslužby ve všedním dni. Rozvíjí také pojem *mutuum colloquium fratrum*, kdy se do hry dostává konkrétní situace, konkrétní pokušení a pověření v osobní rovině. Slovo pro všechny se tak stává „*Wort auf den Kopf zu*“, jehož funkce se projevuje formou rozhovoru a to jak v rámci místního sboru, tak v širším veřejném měřítku⁸¹.

⁷⁷ Tamt., s. 138, srv. se s. 46.

⁷⁸ „Denn die Glaubenden sind dafür verantwortlich, dass sie im Wirkungsfeld der Christusverheisung bleiben, von der sie leben. Eben als die Bleibenden sind sie Kirche.“ LANGE, Ernst. *Chancen des Alltags*, s. 110.

⁷⁹ LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 135.

⁸⁰ „Ziel des Unterrichts ist es, dass der Hörer selbst zum Sehen, Urteilen und Handeln im Glauben fähig wird.“ Tamt., s. 138.

⁸¹ „Solche Gespräche finden entweder – gänzlich unorganisierbar – unterhalb der Ebene der Ortsgemeinde in häuslichen Gesprächsgruppen und Kommunitäten von Menschen statt, die engen persönlichen und sachlichen Anteil aneinander haben, oder – oberhalb der Ortsgemeinde – bei Tagungen, auf Akademien, bei speziell einberufenen Konferenzen, an Universitäten, Forschungs- und Ausbildungsstätten, wo Spezialisten desselben Gebiets einander zur Verfügung stehen.“ Tamt., s. 140.

Interpretace evangelia se tak zcela konkrétně děje i ve všední bohoslužbě víry, lásky a naděje, kde každý křesťan stojí sám v tom, co jej potkalo při slyšení slova pro všechny, v tom, co ví z katecheze, a v tom, co získal z rozhovorů s ostatními během *mutuum colloquium fratrum*. V tomto smyslu má také kázání v Langeho chápání povahu vnější misie. Církev nese k lidem zvěst o Božím zaslíbení. V tom spočívá sama podstata křesťanství, neboť podle Langeho církev nedělá misii, církev je misie⁸².

Všechny tyto úvahy mají společné vyústění: bohoslužba všedního dne platí jako prověření víry. Jednoduše řečeno: teprve ve všedním dni to začíná být vážné, tam se všechno ukáže. Tato bohoslužba roste z bohoslužby nedělní a je jejím pravým smyslem a naplněním. Centrální postavení má kázání, které má ve všední bohoslužbě opět přijít ke slovu ve vzájemném rozhovoru, tak aby se toto kázání mohlo stát důležitým slovem všem.

5.4 Participace

Pro Langeho je kázání vždy kazuální promluva, jedná se vždy o výjimečné, speciální a nové setkání. Od toho se odvíjí i Langeho chápání společenství místního sboru. Lange hovoří v tomto kontextu o kruhu posluchačů. V něm jsou zastoupeny všechny věkové kategorie, sociální vrstvy, distancovaní členové sboru, potenciální nový návštěvník bohoslužeb z necírkevního prostředí. Takto široce vyměřený kruh posluchačů je prostorem kázající církve. Z toho zároveň vyplývá, že kazatel musí lidi z toho kruhu znát, mít povědomí o jejich osobních příbězích, údělech, životech. Toto spektrum v kontextu místního sboru označuje Lange termínem „Lage“, poloha. Do ní patří mimo jiné i geografické umístění sboru, charakter sboru atd.

Kromě osobního a lokálního rozměru zdůrazňuje Lange také znalost vnějšího světa, aktualit, konfliktů i současných trendů. Toto pole pak nazývá Lange „Grosswetterlage“.

Proces získávání znalostí patří podle Langeho k jednomu z hlavních nutných kroků kazatele, které musí vykonat během přípravy zvěstování evangelia, přesněji: během přípravy kázání. Tímto krokem je cesta k lidem, vzájemný dialog, podílení se na životě současného člověka. Lange hovoří přímo o emigraci do společnosti, o vestěhování se do

⁸² „Die Anwesenheit der Kirche in der Welt von heute – also Diakonie, ihre Mission, ihr Kirchsein – steht tatsächlich mehr und mehr auf den Händen und Füßen, den Herzen und den Hirnen ihrer zerstreuten Gliedern.“ LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 133.

světa a o zdomácnění církve v současném světě. Často používá také z angličtiny přejatý termín *indigenizace*. Odmítá však jakoukoli identifikaci ve smyslu splynutí či podbízení se světu. Proces podílení se kazatele na současnosti a získávání veškerých znalostí o ní nazývá Lange pojmem *participace*.

V rámci misijní povahy kázání, misijní struktury sboru a nutnosti participace tak kazatel sehrává klíčovou roli. Na jedné straně laik mezi ostatními, pouze jejich pomocník a spolupracovník. Na straně druhé má speciální postavení, které se odvíjí od jeho teologického vzdělání. Jeho vlastní úloha pak spočívá ve *věcné interpretaci biblické zvěsti*. Zároveň je zodpovědný za průběh celého dorozumivacího procesu na úrovni farář-členové sboru i na úrovni církev-svět.

Shrnutí

Ve službě na Božím Slovu stojí kazatel spolu se členy sboru. Řádně vykonaná služba je pak taková, kdy kázání vyplývá z dialogu a opět do dialogu roste. Toto vyrůstání souvisí u Langeho s dvojím. Nejprve s participací kazatele na světě, skrze kterou kazatel získává znalosti a informace o světě posluchače a která má současně pastorační charakter. Druhým aspektem vyrůstání z dialogu je předpoklad či podmínka jistého stupně vzdělanosti laiků. Neteolog má být teologicky vzděláván, aby mohl řádně komunikovat evangelium, tedy aby řádně sloužil na Slovu.

6. Hlavní homiletická otázka: Co dělá kazatel, když káže?

Jedna z Langeho tezí zní: „*kázání znamená, že mluvím s posluchačem o jeho životě.*“⁸³

Tato věta konkretizuje „sestupné“ tendence co do pojetí kázání par excellence. Zároveň jde o samotné jádro Langeho chápání kázání, které dává homiletice nový ráz. Langeho hlavní otázka po nové homiletické koncepci zní: co dělá kazatel, když káže? Neboli: co se děje při kázání, k jakému procesu dochází, jakým způsobem se rozpohybuje homiletický trojúhelník? Pohled je tedy zaměřen na vymezení předmětu kázání a následně úlohy kázání církve. Veškeré úvahy se již velice těsně dotýkají toho, co se děje *před* kázáním a *po* něm – jeho přípravy a jeho účinku.

V této kapitole se tedy soustředím na ještě užší vymezení pojetí kázání, na poslední krok Langeho odmytologizování pojetí kázání, čímž současně uzavírám nástin Langeho

⁸³ LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 58.

teoretické koncepce a tedy i nástin všech předpokladů k novému metodickému přístupu. V kapitole se tak pokusím ozřejmit, v čem Lange nachází řešení pro kolizi mezi teorií a praxí.

6.1 Předmět kázání: situace posluchače

Lange ruší jednostranné pravidlo - od textu ke kázání - a s odkazem na Dietricha Bonhoeffera vymezuje nový předmět kázání. Rozvíjí Bonhoefferův důraz na to, že kázání církve musí vycházet z nejhlubší znalosti lidské skutečnosti, ze znalosti tohoto světa⁸⁴.

Langeho teze pak zní: „*der eigentliche Gegenstand christlicher Rede ist eben nicht biblischer Text oder ein anderes Dokument aus der Geschichte des Glaubens, sondern nichts anderes als die alltägliche Wirklichkeit des Hörers selbst – im Licht der Verheissung.*“⁸⁵

Předmětem kázání církve je tedy pro Langeho svět současného posluchače, jeho dnešní situace před Bohem. Úkolem církve je vnímat a pozorovat tento svět, slyšet jeho konkrétní výzvy a svým kázáním na ně reagovat. V teoretické rovině hovoří Lange o světě posluchače jako o „*homiletické situaci*“⁸⁶.

6.1.1 Homiletická situace a její povaha

Výraz ztělesňuje sumu různých faktorů a jejich konkrétních podob ve všedním dni, v lidském bytí zde (Dasein). Charakteristické je pro tyto faktory, že pokouší víru člověka, zabraňují a odporují jí, svírají člověka do nesvobody, brání životu v lásce či zodpovědnému vztahu ke světu. Společným jmenovatelem je pro ně vzdor⁸⁷. Vzdor

⁸⁴ „Mit Vollmacht kann zu mir nur gesprochen werden, wenn ein Wort aus der tiefsten Kenntnis meiner Menschlichkeit mich in meiner ganzen Wirklichkeit jetzt und hier betrifft. Jedes andere Wort ist Ohnmacht. Das Wort der Kirche an die Welt muss darum aus der tiefsten Kenntnis der Welt dieselbe in ihrer ganzen gegenwärtigen Wirklichkeit betreffen, wenn es vollmächtig sein will. Die Kirche muss jetzt und hier aus der Kenntnis der Sache heraus in konkretester Weise das Wort Gottes, das Wort der Vollmacht sagen können, oder sie sagt etwas anderes, Menschliches, ein Wort der Ohnmacht. Die Kirche darf also keine Prinzipien verkündigen, die immer wahr sind, sondern nur Gebote, die heute wahr sind. Denn was „immer“ wahr ist, ist gerade „heute“ nicht wahr, Gott ist uns „immer“ gerade „heute“ Gott.“ Srv. BONHOEFFER, Dietrich, tamt., s. 144; Srv. LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 57.

⁸⁵ LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 58.

⁸⁶ „Unter homiletischer Situation soll diejenige spezifische Situation des Hörers, bzw. Der Hörergruppe verstanden werden, durch die sich die Kirche, eingedenk ihres Auftrags, zur Predigt, das heisst zu einem konkreten, dieser Situation entsprechenden Predigtakt herausfordert sieht.“ Tamt., s. 22.

⁸⁷ „Er (der Widerstand, pozn. autarky) ist das Ensemble der Enttäuschung, der Ängste, der versäumten Entscheidungen, der vertanen Gelegenheit der Liebe, der Einsprüche verletzter Gewissen, der Verweigerung von Freiheit und Gehorsam, der schlechten Erfahrung von Christen mit der Welt, mit der Gemeinde und mit sich selbst. Er verkörpert die Resignation des Glaubens angesichts der

vede člověka k celkovému rezignovanému postoji na víru a na život v jeho plnosti a radosti. Lange zdůrazňuje, že ve své podstatě celá tato suma faktorů oddaluje od jednotlivce samotný základ jeho víry, Boha⁸⁸. Ve svém důsledku tak svádí ke kapitulaci víry. Lange tuto tíživou a tísnivou situaci nazývá „*situace pokušení*“⁸⁹.

Takto specifikovaná homiletická situace je pak předmětem kázání a pro kazatele má být výzvou pro kázání.

6.2 Úloha kázání: vysvětlení homiletické situace

V návaznosti na vymezení předmětu kázání (homiletická situace) obrací Lange i směr definování toho, co je úlohou kázání. Otázka zní: „proč kázat?“. Lange opouští linii dosavadního přístupu, že kázání má být výkladem biblického textu a zaměřuje se na posluchače a jeho život. Podle Langeho má kázání *vysvětlit* tuto situaci posluchače⁹⁰.

Úlohou církve je vnést světlo do Bohu vzdorující skutečnosti člověka.

Jinak řečeno: posluchač má ve své skličující realitě, kdy je neustále vystavován pokušení, rozumět tomu, jak souvisí Boží zaslíbení s jeho životem, jak se Kristova vláda projevuje v tomto světě a v osobním životě a jak toto zaslíbení mění jeho životní skutečnost. Lange ovšem upozorňuje, že úlohou není postavit biblickou zvěst do kontrastu k lidské situaci, nýbrž, že je zapotřebí nechat oba elementy společně rozeznít a uvést je do souladu.

Proto Lange posouvá akcent ještě o kus dále. Tvrdí, že kázání může vést posluchače ke *změně* této situace, neboli: kázání má oživit víru, přivést člověka zpět k Bohu, obnovit svobodu, dát novou naději a odvalu do dalších dní, dát životu jeho smysl. Jelikož jde ve své podstatě o uzdravení situace, pojmenovává Lange tento proces expresivně jako *exorcismus*⁹¹.

Verheissungslosigkeit des alltäglichen Daseins in ihren verschiedenen Gestalten als Zweifel, Skepsis, Zynismus, Quietismus, Trägheit, Stumpfheit, Verzweiflung.“ Tamt., s. 25.

⁸⁸ „Es ist das, was jetzt und hier, viellstimmi gegen Gott, gegen die Vertrauenswürdigkeit Gottes und gegen die Möglichkeit, den Sinn Gehorsams gegenüber Gott spricht.“ Tamt., s. 25.

⁸⁹ „In Kern ist also, biblisch gesprochen, die homiletische Situation die Situation der Anfechtung, die Situation, in der Gott sich entzieht, als Grund des Glaubens entzogen ist, in der er angesichts der Verheissungslosigkeit der andrängenden Wirklichkeit unaussprechbar wird.“ Tamt., s. 25.

⁹⁰ „Entscheidend ist hier nur – und das scheint mir unbestreitbar zu sein –, dass jede Kommunikationsbemühung der Kirche durch eine bestimmte Hörsituation herausfordert ist, die eben durch diese Herausforderung, die sie enthält, für die Kirche zur homiletischen Situation wird, und das es die eigentliche Aufgabe der predigender Kirche ist nicht Texte zünftig auszulegen, sondern die Situation zu klären dadurch, dass sie die Relevanz der christlichen Überlieferung für diese Situation und in ihr verständlich macht und bezeugt.“ Tamt., s. 24.

⁹¹ Tamt., s. 27.

Miskotteho a vymezuje dvě hlavní funkce kazatele. Ve vztahu k textu je kazatel vždy interpret a současně svědek zvěsti.

U první funkce jde o interpretaci tradice, u druhé o dosvědčení její relevance tady a teď. Tradici je možné interpretovat pouze vždy jako dosvědčující. Tedy, to co Ježíš proklamoval při svých kázáních o Božím království, se má v kázání ukázat jako platné právě dnes⁹⁴.

6.3.2 Hermeneutický kruh

K procesu *ver-sprechen* dochází podle Langeho na základě dynamiky hermeneutického kruhu⁹⁵. Ten tvoří text a homiletická situace. Do pohybu uvádí působení obou veličin kazatel, který musí několikrát obejít cestu kruhem. S oběma pracuje kazatel formou kritického dialogu a vede s nimi *křížový výslech*. U textu se ptá po relevanci zvěsti⁹⁶. U situace pak po dosvědčení této relevance v životě dnes. Ve vztahu k tradici i k situaci je kazatel zároveň obhájce jedné i druhé strany. Obhájcem textu se stává díky práci s textem a exegezí, obhájcem posluchače participací.

6. 3.3 Pozitivní chápání biblického textu

Lange svým konceptem bezpochyby relativizuje postavení biblického textu, jeho historické podoby. Bylo by však unáhlené tvrdit, že jej upozaduje a jeho funkci odsouvá. Tím, že zdůrazňuje právoplatnost zvěsti a nikoli historický tvar textu, staví text do stejné roviny se situací posluchače. V souvislosti s tím pak uvádí dvojí funkci textu, kterou nazývá funkcí *kontrolní*. Tato kontrola jde dvojitým směrem:

- a) posluchači umožňuje text kritický odstup od svědectví kazatele a stává se kontrolou celé jeho promluvy, tedy použitých formulí či obrazů, držení se linie hlavní myšlenky biblického textu. Text tak nutí kazatele, církve i sbor objasnit, proč v kázání zaznělo právě to, co řekl a nic jiného;

⁹⁴ „Als Zeugnis von Jesus Christus als der endgültigen – ephapax -, ein für allemal und auf das Ende, auf die Vollendung hin gültigen und wirksamen Verheissung und als Ruf zum Vertrauen auf diese endgültige Verheissung fordert sie ihre Bezeugung, die Zuspitzung des Ein-für-allemal auf das Diesmal selbst heraus.“ Tamt., s. 29., 113.

⁹⁵ Lange nepoužívá výraz hermeneutický kruh. Sekundární literatura, např. Gräb, jej však uvádí. Srv. GRÄB, Wilhelm. *Lebensgeschichten – Lebensentwürfe – Sinndeutung: eine praktische Theologie gelebter Religion*. Gütersloh : Kaiser, 1998. Kapitola 4, Gottesdienstliche Predigt als religiöse Rede, s. 147-169.

⁹⁶ „Der Prediger fragt nun: was wurde da relevant und wie, gegen welchen Widerstand wurde es relevant. Gefragt wird [...] nach dem Vorgang des Relevantwerdens des Verheissungsgeschehens, nach der Struktur und der Bewegung des Interpretationsvorganges, [...] Wo werde ich als Anwalt meiner Hörer Zeuge des Relevantwerdens der Überlieferung in ihrer Bewegung von Situation zu Situation?“ Tamt., s. 27.

- b) pro kazatele je během exegeze a přípravy kázání text kontrolou pro konečnou podobu kázání. Text dává hranice jeho nápadům, přílišné fantazii a intuici.

6.4 Rozhovor a společné amen

Kázání je snaha o dorozumění, jeho cílem je komunikace evangelia, je slovem pro všechny a zodpovědnost za dorozumivací proces mají všichni účastníci komunikace, kteří jsou ke komunikaci pověřeni.

Lange klade požadavek, aby v přípravné fázi kázání byl veden rozhovor s posluchačem. Podle něj se tak kazatel seznámí se situací posluchače, tedy si ozřejmí a blíže určí vlastní předmět kázání. Rozhovor mu také poslouží k tomu, aby viděl, jaké předporozumění mají posluchači vzhledem ke zvěsti v biblickém textu. Současně dá tento rozhovor kazateli jisté hranice srozumitelnosti kázané promluvy, které by neměl překročit. Jeho kázání má pak v návaznosti na tento rozhovor umožnit posluchačům připojit se vlastním *kritickým amen*⁹⁷ k tomu, co zaznělo.

Současně a především má rozhovor zajišťovat povědomí o tom, že nedělní kázání není izolováno od ostatních forem komunikace a také že k plnému uskutečnění komunikace církve dochází teprve v diaspora fázi, v bohoslužbě všedního dne.

Cílem tedy tohoto rozhovoru během přípravy kázání je „ *das Relevantwerden der christlichen Überlieferung für die spezielle Lebenssituation, die spezielle Auftragslage des einzelnen Hörers in seinen gesellschaftlichen Gruppierungen, die Diaspora des Glaubens.* “⁹⁸

Přičemž hlavní otázkou je vždy otázka po Kristu jakožto konečném zaslíbení v mém každodenním bytí zde. Lange pak zdůrazňuje, že kázání nemůže být nikdy ničím jiným, než právě pokusem o odpověď na tuto otázku. Ještě výstižněji o tom Lange hovoří v Chancen des Alltags: „ *Der Glaube hat nicht die Wahl, ob er sich dem Gespräch stellen will. Er lebt und überlebt nur im Gespräch. Denn von Jesus her [...] ist das Medium, in dem die Verheissung sich Glauben verschafft und ihre Wirklichkeit stiftet, die zwischenmenschliche Kommunikation.* “⁹⁹

Tento citát je bezpochyby jedním z centrálních míst co se týče Langeho chápání funkce rozhovoru ve vztahu ke křesťanské víře v Boha. Podle mého názoru jde o klíčové místo, kterým lze Langeho celou koncepci lépe pochopit. Velmi zřetelně zde zaznívá Langeho

⁹⁷ Tamt., s. 46.

⁹⁸ Tamt., s. 47.

⁹⁹ LANGE, Ernst. *Chancen des Alltags*, s. 125.

pojetí Boha stejně jako jeho vztah k bibli. Současně se zde jasně ukazuje, že komunikace nevede nějakým způsobem k evangeliu, nýbrž že evangelijní zaslíbení si chce získat víru.

Tyto úvahy o nutnosti rozhovoru tak konkretizují Langeho pojetí kázání a jeho akcent na dialogickou strukturu kázání, kdy kázání vyrůstá z rozhovoru a opět do něj roste. Odtud pak pramení i jedna z Langeho centrálních tezí: „kázání znamená, že mluvím s posluchačem o jeho životě“¹⁰⁰.

Shrnutí

Tato kapitola jasně ukazuje, že problematika kázání je pro Langeho do jisté míry řešitelná technicky. Svědčí o tom již samo zavedení nových pojmů: homiletický akt a homiletická situace. Důležitý je však jeho krok na pole hermeneutiky. Kazatel se stává hermeneutem, jehož snahou je dorozumět se s posluchačem, dát mu něco na srozuměnou. Zajímavostí však je, že hermeneutickou úlohu mají částečně i sami posluchači, jimž Lange přiděluje kontrolní funkci textu.

7. „Milý příteli, příští neděli budeme zase kázat...“

Touto větou začíná Langeho metodika k přípravě kázání a nese název *Brief an einen Prediger*. Forma tohoto metodického textu je sama o sobě zvláštní a ojedinělá. Text je dopisem pro kazatele, je tedy psán pro druhou osobu singuláru a je adresován příteli. Text obsahově navazuje na teze v *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit*, vyšel jako úvodní text v prvním vydání *Predigtstudien*.¹⁰¹

Langeho metodě, její analýze a jejímu celkovému svérázu se bude věnovat tato poslední kapitola.

7.1 Úvod do metody

Langeho metoda k přípravě kázání má dialogický charakter. Jelikož stojí kazatel vždy mezi tradicí a situací, tedy mezi biblickým textem a posluchačem, je příprava kázání vedena dvěma směry. Jedna část práce kazatele se má věnovat práci s textem a druhá se pak vztahuje na práci se situací. Lange podle toho rozlišuje na práci referenta A a práci

¹⁰⁰ Tamt., s. 58.

¹⁰¹ LANGE, Ernst. *Brief an einen Prediger. Predigtstudien für das Kirchenjahr 1968/69*. Perikopenreihe III/1. 2. vyd. Lange, P. Krusche, D. Rössler, Stuttgart : Kreuz-Verl., 1968. S. 7-17.

referenta B. Referent A se zaobírá textem a referent B pracuje s homiletickou situací posluchače. Zároveň platí vzájemná spolupráce mezi oběma referenty: referent B má vždy k dispozici výsledky práce referenta A. Totéž platí i opačně. Oba referenti musí během přípravy kázání vést permanentní kritický dialog, Lange jej nazývá „*Werkstattgespräch*“ či „*Streitgespräch*“¹⁰².

7.2 Kroky při psaní kázání

Lange vymezuje celkem osm kroků, kterými musí kazatel coby referent A a referent B projít. Přičemž vždy platí, že každý kazatel, který si tuto metodu vezme jako „pomocnou ruku“ ke psaní kázání, musí zohledňoval neustále situaci posluchače ve svém vlastním sboru¹⁰³.

Názvy jednotlivých kroků zachovávám původní, pouze je překládám do češtiny.

První krok: Překlad a původní biblický text

Referent A opatří vlastní překlad původního biblického textu do současného jazyka. S textem vede rozhovor, *Streitgespräch*. Na jeho základě vytyčí klíčová slova v textu a určí jeho celkový profil. Kazatel není první, kdo se o překlad z původního textu pokouší. Proto porovnává průběžně vlastní překlad se všemi dosavadními překlady, porovnává jejich rozdíly a jejich řešení překladových potíží. Při práci s ostatními překlady zkoumá referent A zároveň dějiny působení textu v pozitivním i negativním slova smyslu¹⁰⁴. Způsob, jakým se moderní překlady pokoušejí odlišit od Lutherova textu, má referentu A připomenout, jaké předporozumění posluchačů text může obsahovat, jaké vzpomínky, neporozumění, mylný výklad je při předčítání textu dnes aktuální¹⁰⁵.

Druhý krok: Příklady z dějin výkladu textu

Referent A zpracuje charakteristické příklady z kázání jiných kazatelů, kteří kázali na tentýž text. Opatří skicu jeho členění, analyzuje nápady a cíl kázání a cituje pozuruhodnosti v jeho kázání. Zaměřit by se měl především na novější a modernější

¹⁰² Tamt., s. 15.

¹⁰³ „Aber in meiner Gemeinde stehe ich vor einer ganz anderen Situation und muss darum auch ganz anders an meine Predigt herangehen.“ Tamt., s. 15.

¹⁰⁴ Důvodem je skutečnost, že v každém sboru je zbožnost členů a jejich chápání víry ovlivněno především Lutherovým překladem Bible, nikoli textem původním.

¹⁰⁵ „Im sorgfälligen Übersetzungsvergleich begegne ich also bereits einer Hörergemeinde in ihrer geschichtlichen Herkunft und in ihrer gegenwärtigen Problematik.“ Tamt., s. 10.

kázání. V žádném případě nebude kazatel text cizího kázání jednoduše kopírovat. Z práce tohoto kolegy se má učit, opět pozitivně i negativně. Předchozí kázání má být pomocí pro kazatele k lepšímu a zřetelnějšímu porozumění textu, má pomoci odbourat nedorozumění, která text vyvolává. Tedy objasnit, proč to takto v dnešní situaci již nemůže zaznít, proč již není takové kázání aktuální. Během konfrontace s předchozími kázáními dochází současně k setkání s vlastním sborem¹⁰⁶.

Třetí krok: Exegetické úvahy

Kazatel (referent A) se nikdy nesetkává bezprostředně s původním textem. Vždy přistupuje k textu již s určitým předporozuměním. S předporozuměním překladatele, jehož jazyk a styl má v podvědomí. S předporozuměním z vlastního studia teologie. A konečně s všeobecným předporozuměním o křesťanství, které se do textu dostalo pod vlivem dějinného vývoje. Práci s jinými překlady a jinými kázáními může kazatel tato vlastní předporozumění i předporozumění posluchačů odsunout¹⁰⁷.

Čtvrtý krok: Poznámky ke kázání

V tomto kroku jde o uvedení tradice do souladu se situací. Důležitou roli sehrává subjekt kazatele¹⁰⁸. Během předchozích tří kroků si referent A dělá průběžně poznámky, sepisuje spontánní nápady¹⁰⁹. Tyto poznámky dělá vždy s vědomím a ohledem na svůj sbor¹¹⁰. Upravuje a koriguje je tak, aby finální kázání bylo jeho posluchačům srozumitelné a přijatelné. Tyto skicy opět kriticky pročte referent B. Současně vlastní

¹⁰⁶ Lange to chápe ve dvojitým smyslu: „Meine Gemeinde steht ja in einer übergreifenden Tradition mit diesen Predigern und ihren Gemeinden. Die Geschichte der Frömmigkeit, der Theologien, der Verständnisse und Missverständnisse des christlichen Glaubens, die sich hier ausdrückt, hat sich auch in meiner Gemeinde ausgewirkt und niedergeschlagen. Was hier verständlich gemacht wird, ist als Verstandenes, als Selbst-Verständliches ein Element des Vorverständnisses vom Christentum, das jeder meiner Hörer immer schon in die Kirche mitbringt und mit dem meine Predigt sich wird auseinandersetzen müssen.“ Tamt., s. 11.

¹⁰⁷ Lange dodává: „Wir glauben, dass sich dadurch das Vorverständnis des Predigers und seiner Gemeinde wenigstens soweit artikuliert, dass der Text nun eine Chance hat, in seiner ganzen Fremdheit zur Geltung zu kommen.“ Tamt., s. 11.

¹⁰⁸ Lange tím míní toto: „die Person des Predigers selbst, seine Originalität, seine Gedanken- und Sprachkraft oder ihr Mangel, seine – Kreativität.“ Tamt., s. 13.

¹⁰⁹ Lange se zmiňuje o tom, že slovo „nápad“ nepovažuje za vhodný termín, protože výraz přestože se nakonec spolu s vydavatelem rozhodli jej použít. Výraz v sobě zahrnuje velkou dávku inspirace, která může vést až k libovůli kazatele. Zároveň ale toto slovo vyzývá k opatrnosti a zvýšené pozornosti, aby právě k nějakému „vybočení“ při kázání nedošlo.

¹¹⁰ „Ich übersetze den Text, lese einen wissenschaftlichen Kommentar, eine Meditation, ich habe dabei ständig, bewusst oder unbewusst, meine eigene Gemeinde im Sinn, den kommenden Sonntag, die Menschen, die kommen oder nicht kommen werden. Und hier und da bei meiner Arbeit blitzt eine Möglichkeit des Predigers auf, eine Einleitung, ein Gedanke, ein Bild, womöglich ein gegliederter Predigentwurf.“ Tamt., s. 13.

nápady musí kazatel ještě před sepsáním kázání důkladně zkontrolovat: s ohledem na text, na situaci ve sboru a s ohledem na osobní možnosti (předpoklady)¹¹¹. Skicy nápadů referenta A tak slouží jako katalyzátor kazatelových myšlenek, jeho fantazie a nápadů ke kázání.

Pátý krok: Převedení slov textu do běžného jazyka

Pátým krokem začíná aktivní práce referenta B. Referent B má za úkol zpracovat předložený rukopis referenta A. Kazatel zváží tyto výsledky se zřetelem na homiletickou situaci. Kazatel si musí vždy uvědomovat, že každé slovo, každá formule, každý výraz, který zazní, automaticky u posluchače vyvolává různorodé asociace. Ty v posluchači působí, ovlivňují jej, podporují nebo naopak zabraňují jeho porozumění. Zaměřit se má pak kazatel zejména na dnešní řeč, její funkci, jazykové zvyklosti, současné dnešní možnosti porozumění kázání, stejně jako na možné posluchačovy problémy s porozuměním¹¹². Tato reflexe je vedena vždy s ohledem na posluchače z necírkevního prostředí.

Šestý krok: Systematická kontrola

Křesťanská tradice a její nauka stojí vždy v určitém (specifickém) vztahu k současnému světu. Se světským chápáním pravdy, problémem svědomí, s jeho pojetím času. Církevní nauka je konfrontována s vědou technikou, fascinací technickými možnostmi, se sekularizací a sekularismem. Ty mají vytvořenou vlastní nauku a „víru“, (světový názor). Křesťan je vystaven oběma těmito naukám, stojí vždy mezi „*Predigt*“ a „*Antipredigt*“¹¹³. V každém člověku se mísí myšlení, poznání a vnímání (cítění) tradičně křesťanské, ale i protikřesťanské¹¹⁴. Je vystaven nedorozumění a pochybnostem.

V souvislostech, ve kterých posluchač myslí a vnímá, má pak kazatel představit biblické myšlení a biblický svět.

¹¹¹ Finální tvar kázání bude jiný, než jsou tyto spontánní nápady. Nicméně se Lange domnívá, že je dobré je neopouštět úplně. Právě tato rozdílnost mezi spontánními poznámkami a konečnou podobou kázání jsou známkami toho: „wie die Spannung zwischen Tradition und Situation in mir allmählich fruchtbar wird, wie sie beginnt, neues Wort freizugeben.“ Tamt., s. 13.

¹¹² Jde o to, že když má kazatel před sebou jiné kázání, musí si uvědomit, že to kázání je psáno do jiné homiletické situace. Lange dává příklad: kázání mohlo být určeno pro studentské bohoslužby, ale kazatel bude kázat pro posluchače ve venkovském zemědělském prostředí.

¹¹³ Tamt., s. 15.

¹¹⁴ Lange dodává, že pod kazatelnou sedí takto smýšlejících lidí plný počet.

Sedmý krok: Úvahy k homiletické situaci¹¹⁵

Cílem kazatelových snah při tomto kroku má být nalezení odpovědi na otázku: jaká situace vyzývá kázání na příští neděli?¹¹⁶ Při práci s textem kazatel odkrývá nový obraz o svém sboru, o jeho situaci pokušení, odporu víry. Současně tím odkrývá zcela nově samotný text. Ke zkoumání homiletické situace patří zohlednění těchto faktorů: geografická poloha sboru, jeho sociologická poloha, skladba sboru, průměrný počet členů, zastoupení jednotlivých věkových skupin a jejich případné převládání ve sboru, poměr pravidelných účastníků vzhledem k distancovaným členům. Dále obecné životní podmínky členů sboru, jejich jednotlivé vzájemné vztahy, současné politické dění, individuální sborové klima. Významným faktorem je míra intenzity prožívání okamžiku dění nedělních bohoslužeb ze strany posluchačů. Stejně jako jejich očekávání co se týče úrovně kázání.

Osmý krok: Náčrt kázání

Po důkladné kritické analýze „poznámek ke kázání“ ukončuje referent B přípravu nárysem kázání.

Shrnutí

Tato metoda je představením vzájemných vztahů uvnitř homiletického trojúhelníku: kazatel, posluchač, text. Těmto bodům trojúhelníku nevěnuje metoda pozornost samostatně, ale na základě procesu jejich spolupráce. Jejich vlastnosti vyplývají pak z dynamiky této spolupráce.

Z metody jasně zaznívá zájem o posluchače a jeho svět. Tento zájem je patrný nejen v důrazech na znalost řeči dnešního posluchače (5). S odkazem na *Antipredigt* (6) zvažuje metoda i neustálé posluchačovo ovlivnění moderní dobou, světovým názorem, sekularizací. Počítá s jistým předporozuměním posluchače biblickému textu, ale i s jeho náboženskou nejistotou a s vnitřním soubojem mezi tím, co je křesťanské a co nikoli.

Tím, že kazatel nachází svůj sbor v biblickém textu, v Lutherově překladu Bible (2) a v textu cizího kázání (7), zasazuje metoda posluchače do širších dějinných (dobových) souvislostí. Uvažuje o něm v kontextu křesťanské tradice a její kontinuity.

¹¹⁵ Při tomto kroku je nejvíce zřetelné vzájemné napětí mezi tradicí a situací.

¹¹⁶ „Inwiefern ist in dieser Situation die Predigt herausgefordert? [...] Wozu soll ich nächsten Sonntag predigen?“ Tamt., s. 15.

Specifikem je potom zohledňování posluchačova vnímání, očekávání a prožívání nedělních bohoslužeb(7).

Aniž by byla role původního textu a samotná exegetická práce v pozadí (1), je v metodě jakoby „rozředěna“. A to důrazem na práci s různými překlady textu Písma, jejich porovnání (1), tak také důrazem na práci s kázáním jiného kazatele (2).

Podobně jako v případě posluchače je pak kázání (to, které farář konečně vytvoří) představeno v rámci tradice.

V metodě je vyzdvižen a vysoce oceněn subjekt kazatele. O kazateli je v metodě uvažováno jako o interpretu. V odkaze na jeho teologické vzdělání (6) a vůbec schopnost vědecko-kritické analýzy biblického textu (3), je zřejmý akcent na jeho odborné kompetence. Současně je dán prostor i jeho kreativitě, spontánnosti, fantazii a nápadům (4). Metoda také předpokládá kazatelovu schopnost socializace, sociální inteligence. Především v problematice zkoumání světa posluchače (řeči, nejistot, pokušení) se hovoří o kazatelově sociálně-pastorační vybavenosti v jeho povolání, ale i o jeho otevřenosti a schopnosti empatie (5). Tímto jsou vymezeny i kazatelovy osobní kompetence. Snad je možné mluvit o charisma.

Tím, že kazatel pracuje „dvojmo“ s textem a s posluchačem, že několikrát tuto cestu opakuje (obchází kruh dorozumění), uvádí kazatel oba prvky, oba světy na scénu (4). Dává je do pohybu. Úloha kazatele je pak v tomto smyslu představena jako klíčová.

Pedagogická (didaktická) funkce metody

Predigtstudien mají být *pomocí ke svépomoci* pro kazatele¹¹⁷. Kazatel nemá pouze vykládat text, nemá ani opisovat cizí kázání, ale ani jednoduše přejímat příspěvky, které mu Predigtstudien k tvorbě kázání poskytují. Naopak metoda zdůrazňuje, že kazatel má v kladném i záporném smyslu cizí kázání a různé překlady Bible zpracovávat. Doslova se z předchozích prací má učit (2) a těžit z toho pro vlastní výsledky. Metoda jej má vést k samostatnosti a tak i k vlastní zodpovědnosti za svoji práci.

Ke konkrétním příspěvkům v Predigtstudien musí mít kazatel vždy odstup a vždy uvažovat v horizontu vlastního sboru a osobních předpokladů. Příspěvek je tak pro

¹¹⁷ „Predigthilfe kann darum nicht mehr sein als Vermittlung der Impulse, des Materials und der Methoden zur Beantwortung der Frage nach sachgerechter und situationgemässer Auslegung. Sie ist *Hilfe zur Selbsthilfe*.“ LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 51.

kazatele pouze vzorem, osnovou pro jeho kázání, jakkoli se mu v konečné fázi může podobat¹¹⁸.

Tímto se ukazuje pedagogický ráz této metody.

EXKURZ : Predigtstudien

Predigtstudien vycházejí pravidelně od roku 1968, vždy ve čtyřech řadách církevních perikop. Pro každou neděli církevního roku je určena jedna perikopa. K ní jsou vždy uvedeny dva příspěvky od dvou různých autorů (farářů, teologů). První příspěvek, označen písmenem A, se věnuje vědecko-kritické práci s textem. Druhý (B) pak mapuje homiletickou situaci. V závěru příspěvku B je představen nárys kázání.

Ráz Predigtstudien je ve všech ohledech věrný Langeho teoreticko-praktickým podnětům, jeho metodice. Především pak jeho důrazům na *současný* svět posluchače, na skutečnost. Povaha jednotlivých vydání podléhala aktualizaci a v průběhu času se v řadě ohledů změnila. To souvisí s neustálou reflexí vydavatelů dobových změn a „trendů“, změn v církevním prostředí. Především pak s reflexí současné, aktuální nábožensko-politické situace. Postoj k těmto všeobecným změnám shrnují vydavatelé vždy v úvodu vydání, kdy nastiňují celkové směřování Predigtstudien¹¹⁹.

V příspěvcích k jednotlivým perikopám se tak mění jejich ráz a charakter. Jako příklad jmenuji alespoň jednu z nejmarkantnějších. Zatímco v raných (zhruba v prvních dvou) vydáních dominují témata politická a sociálně-etická, objevuje se později více psychologizujících témat a psychologické aplikace kázání¹²⁰. Podobně je v roce 1990 zmiňován deficit systematicko-teologické reflexe v kázáních¹²¹.

Predigtstudien nebyly první ani jedinou příručkou pro kazatele a kazatelky. V oběhu byly do této doby běžně užívané tzv. „Göttinger Predigtmeditationen“. Ty vycházely od roku 1939 v rámci měsíčníku Pastoraltheologie. Podle některých dokladů byl však zrod nové metody v očekávání¹²². Göttingenské meditace již metodicky neodpovídaly

¹¹⁸ Srv. „Die Predigt aber, die ich nach diesem Entwurf anfertigen werde, wird unwechselbar meine eigene sein müssen. Oder sie ist keine Predigt für *meine* Hörer.“ LANGE, Ernst. *Brief an einen Prediger*, s. 16.

¹¹⁹ Změny v trendech je možné sledovat v úvodním slovu každého vydání k první řadě perikop. Jejich autorem je Roman Roessler. Shrnuje nové výzvy, nutnost dalších změn v přístupu ke kázání. Srv. např. PSt: V/2, 1972, s.9; VI/2, 1972, s.12; II/1, 1973, s. 9.

¹²⁰ Vydavatelé byli upozorněni uživateli Predigtstudien na jednostrannost témat. Uživatelé vyzývají, aby se pozornost obrátila směrem pryč od politických a sociálních témat. Srv. PSt, Beiheft 3/1975, s. 43.

¹²¹ Srv. *Predigtstudien* 1/1, 1990/1991. Vorwort Roman Roessler, s. 7-8.

¹²² „Vielleicht liegt unsere Schwäche darin, dass wir wohl eine genügende Exegese machen können, aber nicht die Fähigkeit haben, den Text zur Predigt zu gestalten. Gerade da, wo es ankommt, aus dem

praktickému využití¹²³. Projekt Predigtstudien nechtěl ani neměl tyto Göttingenské meditace nahradit, ani vytěsnit, ale pouze rozšířit možnost způsobů přípravy kázání. Většina kazatelů dodnes používá jednu z nich, nebo kombinuje s jinými vydávanými příručkami.

Textverständnis zur Verkündigung zu gelangen, helfen die Meditationen nicht mehr weiter.“ Citace z dopisu od vydavatele H.J. Iwanda. Srv. *GPM* 3/1947, str.4.

¹²³ W. Trillhaas se např. zamýšlí nad principem GPM a shrnuje: Meditacím jde „im wesentlichen darum, an die Sache des Textes heranzuführen. Das ist das Wichtigste. Demgegenüber ist das Formale zweitrangig. Drittrangig ist vollends die Frage nach Veranschaulichung.“ Srv. *GPM* 1/1947. str. 3.

C) DISKUSE

Koncepce E. Langeho vyvolala mezi teology různorodé reakce. Zatímco někteří přijímali jeho nástin s obrovským nadšením a ve svých pracích na něj navazovali, či jej dále rozvíjeli, jiní o jeho přínosu hovořili spíše opatrně a skepticky a jiní naopak celou koncepci jednoznačně odmítli. Diskuse se strhla již po přednesení referátu *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit* v Esslingen, kdy Langeho koncepce prošla „zahřívacím kolem“ kritiky. Největší diskuse proběhla pak koncem let 70. a počátkem let 80. To zřejmě souvisí jednak s rozvojem homiletiky jako samostatné disciplíny, kdy se začínají prosazovat pomocné vědy homiletiky (rétorika, kybernetika aj.) a homiletika je nucena výsledky svých uvažování zpracovávat s ohledem na tyto vedlejší disciplíny. Jednak to souvisí s rozmachem nových směrů v homiletice, které požadovali jako výchozí bod pro veškeré uvažování *empirickou zkušenost*. Tyto tendence byly spjaty s ostrou polemikou proti K. Barthovi a teologii Slova. V 80. letech se klima mění a na scénu přicházejí naopak témata *estetiky* v homiletice a teorie kázání volá opět po důkladnější teologické reflexi.

Langeho koncepce je proto jednotlivými teology nahlížena prismalem toho kterého směřování, což také rozhoduje o jejím přijetí či nepřijetí.

V této části práce představím ohlasy na Langeho homiletickou koncepci v německé teologii v období 60-90 let dvacátého století. Kritiku jsem roztrídila a seřadila podle jednotlivých pozic a stanovisek německých teologů. Nejprve představím hlavní zástupce příznivých reakcí (1.). Poté se věnuji pozici „ano, ale“, pozici středu – tedy pozici příznivě kritické (2.). Jako poslední uvádím kritiku zápornou a odmítavou (3.).

1. Příznivé reakce

1.1 KRUSCHE: Povstání praxe

Peter Krusche, Langeho kolega a spoluvydavatel *Predigtstudien*, je klasickým představitelem zastánců Langeho koncepce¹²⁴. Vyzdvihuje propracovanost Langeho

¹²⁴ Svůj postoj vyjadřuje Krusche v jednom z článků v *Pastoraltheologie*. Reaguje zde na článek Rudolfa Bohrena, ve kterém Bohren Langeho koncepci ostře kritizuje a nekompromisně odmítá. Krusche svým néméně ostrým článkem, namířeným proti Bohrenovi, obhajuje Langeho práci a vyzdvihuje jeho celkový přínos pro soudobou homiletiku. Bohren podle něj celou problematiku příliš paušalizuje, Langeho teorii nesprávně pochopil a s Langem se vyrovnává spíše po stránce osobní a nikoli teologické. Oba články stojí

koncepce po stránce teologické a hermeneutické, obě disciplíny vnímá jako pilíře, které stojí v pozadí celé Langeho práce. Celkový přínos pak spatřuje především v impulsech, které Lange vytvořil pro kazatelskou praxi v církvi.

1.1.1 Hledisko systematicko-teologické, dějiny dogmatu

Nejprve hodnotí Krusche způsob, jakým se Lange vyrovnává s dosavadním pojetím kázání. Zdůrazňuje, že jádrem Langeho kritiky je „pojetí kázání, které již nedostačuje současné praxi“. Lange však zachovává klasický topos dialektické teologie o vztahu „Božího Slova ve slově lidském“ a na základě své teorie o komunikaci nově vysvětluje dynamiku tohoto vztahu.

Spojením důrazů na dogmatickou otázku kázání a otázku po provedení kázání tak Lange dosavadní pojetí kázání koriguje, upravuje a přizpůsobuje jej současným kazatelským podmínkám.

Krusche hodnotí pozitivně i Langeho snahu zapojit do homiletické diskuse společensko-vědní obory. Krusche zastává stanovisko, že každá homiletika musí otázky i výsledky oboru sociálních věd zahrnovat do své teorie i metodiky. V této souvislosti hovoří také Krusche o znovuožití témat týkajících se praxe a praktického provedení kázání, jak se o to pokusila liberální teologie¹²⁵. Krusche při tom odkazuje na Schleiermachera, který svou teorii kázání rozvíjí v rámci teologie kultu jako „teorii náboženské řeči“. Kontrastně k tomu poukazuje na nedostatečné začleňování empirie do teologicko-homiletické problematiky a diskuse v uplynulých dvaceti letech po druhé světové válce.¹²⁶

Krusche chápe Langeho taktu: Lange ve svém konceptu řeší dvě zásadní témata - bere ohled na stále se měnící socio-kulturní podmínky, na nové výzvy, na individuální i kolektivní potřeby a současně vznáší požadavek na „dosvědčení relevance“, „nové

za přečtení již vzhledem k jejich emotivnímu náboji. Srv. BOHREN, Rudolf. Die Differenz zwischen Meinen und Sagen. Anmerkungen zu Ernst Lange, Predigen als Beruf. *Pastoraltheologie* 70 (1981), s. 416-430; KRUSCHE, Peter. Die Schwierigkeit, Ernst Lange zu verstehen. Anmerkungen zu den Versuch von Rudolf Bohren. *Pastoraltheologie* 70 (1981), s. 430-441.

¹²⁵ Podobně i W. Steck. Ten poukazuje na Langeho pojetí kázání s důrazy na situaci posluchače a rozhovor s posluchačem. Vnímá je jako znovudkrytí liberálního dědictví a návrat k tzv. „Moderne Predigt“. Lange podle něj znovu zdůraznil akcenty přínosné pro zvěstování Slova Božího. Staví Langeho na stranu Helmutha Schreiner, jednoho z hlavních představitelů kritiků Dialektické teologie zjevení. Srv. STECK, Wolfgang. *Das homiletische Verfahren : zur modernen Predigttheorie*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1974. 232 s.

¹²⁶ „Die homiletische Diskussion der letzten zwanzig Jahre zeigt, dass dort, wo dieses Interesse nicht in den Theorieansatz integriert ist, die Gefahr droht, trotz gehäufte dogmatischer Aussagen doch wieder von »blauen Enten« (citace od W. Jettera, pozn.autorky) zu reden.“ KRUSCHE, Peter. Die Schwierigkeit, Ernst Lange zu verstehen, s. 439.

slovo“ či „vysvětlení a změnu situace“. Podle Kruscheho tak Lange vystihuje samotnou podstatu křesťanského svědectví v proměnách času, tedy úkol zvěstovat evangelium dnes, tady a teď. Tento požadavek podle něj v Langeho koncepci převyšuje všechna ostatní témata a stává se pro něj klíčovým.

Tím se Langemu zdařilo propojit empirii s teologickou pointou a potvrdit skutečnou praktičnost své teorie a metody.

1.1.2 Hermeneutické hledisko

Krusche se podrobně zabývá Langeho zpracováním teorie o homiletické situaci jakožto jedné z veličiny hermeneutického kruhu. Domnívá se, že Langeho řešení navazuje na linii moderní hermeneutiky. Současně jeho teorie situace prokazuje teologickou hloubku. Krusche odkazuje na H.M. Gadamera a připomíná, že člověk nikdy nestojí mimo situaci, ale uvnitř situace - člověk je vždy v situaci¹²⁷.

Tento Gadamerův důraz spatřuje Krusche u Langeho v jeho důrazech na stálé „přebývání“ kazatele mezi tradicí a situací a na několikeré obcházení hermeneutického kruhu.

Kazatel si participací a seznamováním se se společenstvím vytváří hermeneutické povědomí o situaci. Mapuje si možnosti, které se mu při dosvědčování evangelia nabízí. Participací se kazateli současně ukazují hranice možností, které nemůže překročit.

Současně kazateli znalost situace, tedy její „Lage“ a „Grosswetterlage“, slouží k určení stanoviště, ve kterém se kazatel nachází. Kromě vlastních hranic mu znalost situace odkrývá i samotný horizont společenství.

Podle Kruscheho jde Lange ve své teorii o homiletické situaci teologicky „o krok dál“ a zavádí dvě teologické dimenze situace.

První z nich nazývá dimenzí *kreativní*. To podle Kruscheho znamená, že kázání v Langeho pojetí přivádí homiletický trojúhelník text – kazatel – posluchač do pohybu. Kázání si tak vymáhá novou konstelaci, která dává prostor pro nové slovo a pro nové slyšení. Tím se současně otevírá možnost pro kazatelovo „já“, subjekt kazatele a jeho osobní kompetence. Současně jsou tak otevřeny dveře pro působení Ducha Svatého.

¹²⁷ „Der Begriff der Situation ist dadurch charakterisiert, dass man sich nicht ihr gegenüber befindet und daher kein gegenständliches Wissen von ihr haben kann. Man steht in ihr, findet sich immer schon in einer Situation vor, deren Erhellung die nie abgeschlossene Aufgabe ist. Das gilt auch für die hermeneutische Situation, d.h. die Situation, in der wir uns gegenüber der Überlieferung befinden ... Wir bestimmen den Begriff der Situation eben dadurch, dass sie einen Standort darstellt, der die Möglichkeit des Sehens beschränkt. Zum Begriff der Situation gehört daher wesentlich der Begriff des Horizontes.“ Srv. GADAMER, H. M. *Wahrheit und Methode : Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen : Mohr, 1960, s. 285.

Druhou dimenzi pak Krusche označuje jako dimenzi *instituční* a připomíná: kázání je pro Langeho vždy nedělní bohoslužebné kázání. Je orámováno liturgií, je strukturováno i problematizováno faktorem ritu a symbolu¹²⁸. Obrací se ke společenství, které svými tradičními očekáváními určuje komunikační proces při bohoslužbách a celkové klima těchto bohoslužeb.

1.2 ROESSLER: Dogma a význam řeči

Langeho koncepci i metodu psaní kázání přijímá kladně také Roman Roessler¹²⁹.

V první řadě schvaluje Langeho používání nových moderních výrazů a pojmů (např. relevance, kompetence, situace, role), které ve své době v teologickém slovníku vyčnívaly. Podle Roesslera Lange moderními vyjadřovacími prostředky a novou terminologií přizpůsobil dogma dobovým podmínkám řeči, zatímco teologicky zůstává tradiční a v podstatě neříká nic nového.

V této souvislosti sleduje Roessler otázku po Slově Božím, kterou Lange řeší teorií o „novém slovu“. Roessler se na věc dívá nikoli z pohledu dějin dogmatu, argumentuje na základě teorie, funkce a významu řeči.

Připomíná, že Slovo Boží je vždy zároveň součástí dění řeči, dějin řeči a procesu stávání se řečí. K tomu dodává: řeč má tělo, způsobuje pohoršení, umožňuje vnímání. Proto i inkarnace Slova Božího může být dosvědčována a dosvědčena pouze za předpokladu permanentní reinkarnace Slova Božího do řeči. I samotná víra dostává v kázání svoji podobu prostřednictvím řeči.

Langemu se podle Roesslera pojetím „nového slova“ zdařilo podtrhnout to, oč v praktické teologii a teorii kázání běží - cestu od hermeneutiky k homiletice.

Podobně hodnotí Roessler i Langeho pojetí kázání jako komunikace evangelia, snaha o komunikaci, zdůraznění role posluchače při kázání a celkovou dialogickou strukturu kázání. Roessler zdůrazňuje dva faktory řeči, které se uplatňují mezi řečníkem a posluchačem uvnitř homiletického trojúhelníku. Roessler tyto faktory nazývá jako snahy řeči:

¹²⁸ Srv. JETTER, Werner. *Symbol und Ritual : anthropologische Elemente im Gottesdienst*. 2. vyd. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1986. 334 s.

¹²⁹ ROESSLER, Roman. Situationsbezogenheit, Sprachbemühung, Kommunikation. In: KRUSCHE, Peter aj. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit : Bericht von einer homiletischen Arbeitstagung, September 1967 – Esslingen*. 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verl., 1968, s. 61-66.

- a) řeč je artikulovatelná, obsahuje možnost, aby bylo něco vyjádřeno; to rozhoduje o jejím účinku
- b) řeč obsahuje možnost stát se ve slovech uchopitelnou, být vnímána, tedy možnost rozumět řečenému

Oba aspekty - slyšení a porozumění - se podle Roesslera musí vztahovat i na nedělní bohoslužebné kázání.

Roesslerův argument ve prospěch Langeho koncepce je pak možné shrnout v tezi: kázání se děje v řeči, k charakteru řeči patří dialogičnost a komunikace, která se děje vždy tady a teď. Neboli, řeč se projevuje v určité jí dané situaci a proto zároveň obsahuje možnost dialogu a komunikace. Funkcí komunikace je vždy participování na situaci druhého. To současně znamená, že obě komunikující strany se mohou navzájem zastoupit. Tedy i posluchač se podílí na komunikaci evangelia a evangelium komunikuje¹³⁰.

1.3 BÄUMLER: Komunikace evangelia a praktická teologie

Christof Bäumlér se zabývá recepcí pojmu „komunikace“ v praktické teologii. Rozebírá Langeho pojetí kázání jako „komunikace evangelia“ z hlediska teorie komunikace. Komunikace je pro Bäumlera stěžejní pojem křesťanské praxe jako takové, sám ve svých pracích na Langheo navazuje a jeho pojetí rozvíjí¹³¹. V Langeho teorii a jeho celoživotní práci vnímá tento pojem jako centrální. Kladně hodnotí zejména Langeho akcent na to, že kázání vychází z rozhovoru a opět do rozhovoru ústí. Nejde mu pouze o mezilidskou komunikaci nebo o komunikaci „o něčem“. Připomíná: komunikace se u Langeho naopak stává mediem, ve kterém Kristus vykonává svoji vládu. Podle Bäumlera tímto posunem Lange zavedl termín „komunikace evangelia“ jako Leitmotiv pro reflexi křesťanské praxe a jako jeden z prvních tak vstoupil s tímto chápáním do prakticko-teologické diskuse¹³².

¹³⁰ Upřednostnění pouhého slyšení evangelia na úkor jeho porozumění resp. komunikování by podle Roesslera znamenalo, že evangelium funguje jako magie. K tomu dodává: posluchač nemá pouze uši, ale také ústa. Tento Roesslerův postoj vyplývá mimo jiné z jeho dlouholeté farářské praxe. Ve Frankfurtu nad Mohanem praktikoval Roessler se členy svého sboru společné rozhovory a přípravy kázání. Srv. tamt.

¹³¹ Srv. BÄUMLER, Christof. *Kommunikative Gemeindepraxis: Eine Untersuchung ihrer Bedingungen und Möglichkeiten*. 1.vyd. München: Kaiser, 1984. 168 s.

¹³² BÄUMLER, Christof. *Kommunikation/Kommunikationswissenschaft*. In: *TRE*, Bd. 19, s. 384-402.

1.4 GRÄB: Vysvětlení smyslu života, Dasein

Wilhelm Gräb se zaměřuje především na tato Langeho témata: dosvědčování relevance tradice současníkům, vysvětlení životní situace člověka, snaha o přivození změny v tísnivé situaci. Gräb tak Langeho pojetí kázání interpretuje jako *odpověď na existenciální životní otázky člověka*, na otázky týkající se víry a náboženství. Langemu jde podle Gräba o člověka, o jeho život, o jeho Dasein a o to aby člověk skrze víru našel a nacházel smysl života.

V důrazech na několikeré obcházení hermeneutického kruhu mezi textem a situací, na vedení dialogu s posluchačem a na permanentní teologickou reflexi spatřuje Gräb stejně jako Krusche v Langeho koncepci zároveň důkladnou odbornou propracovanost po stránce teologické a hermeneutické. Připomíná také jeho přínos pro rozvinutí podnětů F. Schleiermachera a dědictví liberální teologie.

Celkově hodnotí Gräb Langeho teorii jako *obrat o 180 stupňů* pro vývoj moderní teorie kázání¹³³.

2. Reakce příznivě kritické

2.1 CORNEL: Metodická výtky

Peter Cornel patří k zastáncům Ernsta Langeho. Vyzdvihuje zejména jeho přínos v kontextu vztahu homiletiky, ekumenického hnutí a konciliarity¹³⁴.

Všimá si obsahu Langeho metody a jeho pojednání o vzájemné spolupráci mezi referenty. Vytýká Langemu jednu stinnou stránku: nedostatek napětí a dynamiky mezi referenty A a B. Cornel hovoří doslova o nudě. Vztah mezi referenty je v Langeho metodice příliš kolegiální a přátelský. Podle Cornela zde nevzniká žádný prostor pro skutečnou kontroverzi, chybí vzájemné odporování a tvrdost skutečného zápasu, která by při takové práci měla být.

Celkově se domnívá, že Lange metodicky nevnesl do kazatelské praxe nic nového¹³⁵.

¹³³ Gräb rozvíjí mimo jiné také Langeho pojetí bohoslužebného dění. Rozebírá Langeho chápání liturgie jako distance, identifikace, hry a oslavy a místo kázání v tomto dění. Ke Gräbově interpretaci E.Langeho srv. GRÄB, Wilhelm. Ich rede mit dem Hörer über sein Leben. Ernst Langes Anstöße zu einer neuen Homiletik. *Pastoraltheologie* 86 (1997), s. 498-516.; GRÄB, Wilhelm. *Lebensgeschichten – Lebensentwürfe – Sinndeutung: eine praktische Theologie gelebter Religion*. Gütersloh : Kaiser, 1998. Kapitola 4, Gottesdienstliche Predigt als religiöse Rede, s. 147-169.

¹³⁴ CORNEL, Peter. Homiletik und Konziliarität. *WPKG* 65 (1976), s. 490-506.

¹³⁵ Taktéž Bizer. Ten sleduje Langeho snahu o didaktičnost v metodě přípravy kázání. Podle něj Lange pedagogické aspekty značně zredukoval. K celkovému přínosu se vyjadřuje poměrně skepticky: „*Er habe*

2.2 BASTIAN: Kybernetické hledisko

H.-D. Bastian, náboženský pedagog a průkopník teorie kybernetiky, souhlasí s Langeho celkovým pojetím kázání i s odmytologizováním dogmatického požadavku na kázání. Je s ním zajedno i v posunutí *Wie-Frage* před *Was-Frage*. Zajímá jej především proveditelnost kázání, tedy pragmaticko-empirická rovina celého problému.

Bastian vytyká Langemu především jeho pojetí tradice a kázání jako komunikace.

a) Tradice

Bastian se domnívá, že Lange stojí pod diktaturou teologické minulosti a hovoří o Langeho nedostačující teologické propracovanosti v pojetí kázání. Tuto teologickou strnulost vidí Bastian zejména v Langeho chápání úlohy kázání jako snahy o dosvědčení relevance biblické zvěsti resp. tradice do současnosti.

Langeho pojetí tradice se podle Bastiana nachází stále v anticko-středověkém modelu struktury „*traditio, religio, auctoritas*“. Bastian proto několikrát připomíná, že vztah člověka technického věku 20. století je jiný než tomu bylo v době reformace¹³⁶. Proto musí být nově a jasně teologicky vymezena a objasněna otázka po biblické zvěsti. Tomu se podle Bastiana Lange vyhnul. Jeho koncepce nemá jasně vymezenou dogmatickou osu. Lange pouze opouští ontologii Slova Božího, ale již ji nenahrazuje žádným jiným řešením. Podle Bastiana tak Lange nevněs do teologie nic nového a pouze zopakoval tradiční reformační učení. Navíc nechal dostatečně vážně hledisko kybernetiky¹³⁷.

b) Komunikace

Podobně skepticky se Bastian dívá na Langeho teorii kázání jako komunikace¹³⁸.

Bastian vychází z předpokladu, že „komunikace“ neodmyslitelně souvisí s výrazem „informace“ a tedy vždy s teorií informace, s kybernetikou. Připomíná definici komunikace: „*Wer sagt was zu wem, in welchem Kanal und mit welcher Wirkung*“¹³⁹.

eben die Theorie der Predigtmeditation nur wiederholt, um den Prediger wieder zum Zeugen den in ihrer Unverfügbarkeit nur von sich selbst hörbaren Verheissung zu machen.“ Srv. BIZER, Christoph. *Unterricht und Predigt : Analysen und Skizzen zum Ansatz katechetischer Theologie*. 1.vyd. Gütersloh : Gütersloher Verlagshaus Mohn, 1972, s. 106.

¹³⁶ BASTIAN, Hans-Dieter. Homiletik und Informationstheorie. In: KRUSCHE, Peter aj. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit : Bericht von einer homiletischen Arbeitstagung, September 1967 – Esslingen*. 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verl., 1968, s. 47-53.; dále srv. Ausschnitte aus der Diskussion, s. 67-97.

¹³⁷ Bastian tvrdí, že kybernetika je jako věda ahistorická. Tradiční ontologii Slova Božího se kybernetika snaží nahradit semiotikou, sémantikou, pragmatikou a lingvistikou. Proto kybernetika dovoluje teologii být dostatečně kritická vůči tradici a tím pádem zprostředkovávat tradici do současnosti. Srv. tamt.

¹³⁸ K Bastianově teorii komunikace srv. BASTIAN, Hans-Dieter. *Kommunikation : wie christlicher Glaube funktioniert*. 1.vyd. Stuttgart : Kreuz-Verlag, 1972. 176 s.

¹³⁹ BASTIAN, Hans Dieter. Homiletik und Informationstheorie, s. 48.

V návaznosti na tuto definici je pak řešena celková problematika týkající se komunikačního kanálu, vysílače a příjemce, stejně jako problematika kódů a dešifrování.

Podle tohoto modelu by se měla řídit i každá moderní teorie kázání a její metodika. Kyberneticky má být řešena otázka postavení kázání v celkovém komunikačním poli jednání církve. Následně má být porovnáno jeho postavení kázání s profánní civilizační promluvou. Především s promluvou politickou.

Proto vidí Bastian řešení problému pojetí kázání v kybernetice, kterou by měla novodobá homiletika přizvat ke společné diskuzi. Lange podle Bastiana kybernetiku ve své koncepci kázání opustil a kybernetické faktory nezohlednil. Jeho „komunikační“ definici kázání vnímá proto jako nepřesvědčivou a příliš zavádějící.

Bastian navrhuje vlastní řešení v rámci kybernetiky. „Zvěstující“ církve definuje pomocí kybernetického slovníku jako „mašinu“. Její komunikační prostor není „uzamčená kabina“, nýbrž tento prostor musí být maximálně otevřen. Mašinou je pak v jeho podání to, co informaci přijímá, zpracovává a následně vysílá. Tímto komplexním systémem zpracovávání informací může být jednotlivý člověk, ale i církve jako celek. Bastian je ve své kritické analýze církve a současného stavu kázání poměrně skeptický. Podle něj dnes kázání nemá veřejný charakter. Porovnává charakter veřejnosti 20. století s obdobím reformace. Připomíná, že kázání v době reformace bylo nejveřejnější promluvou. Bylo zároveň také jedinou promluvou církve co do forem komunikace. Věc posuzuje kvantitativně a dodává, že v reformační době nebyla ani jiná možnost komunikace reálná. Oproti tomu je veřejnost 20. století technická, mediální a mediálně zneužitelná. Jejím charakteru se přizpůsobily formy komunikace církve a změnily tak výrazně své postavení. Řadu funkcí, které dříve vykonávalo kázání, dnes přebraly masové komunikační prostředky. Bastian tím má na mysli především mediální schopnost formovat a vzdělávat veřejnost či ji vést ke změně. Z toho Bastian vyvozuje, že nedělní kázání již nemá své centrální postavení uprostřed jednání církve, ale stojí kdesi v sektářském koutě. Je mnohem menším a neúčinným komunikačním kanálem, než tomu bylo dříve. Z tohoto důvodu není kázání ani schopno jakoukoli komunikaci způsobit a vykonávat.

Langeho teorie by tedy podle Bastiana byla realizovatelná pouze za předpokladu, že tomu budou řádně nastaveny odpovídající instituční podmínky. V opačném případě

však zůstane kázání vždy formou autoritářské promluvy, kdy je informace podávána odshora dolů bez jakékoli zpětné vazby¹⁴⁰.

3. Reakce odmítavé

3.1 SCHRÖER¹⁴¹: Absence dogmatiky jako integrálního středu

Henning Schröer obhajuje tradiční dogmatické pojetí homiletiky. Stejně tak zůstává věrný i dosavadnímu chápání meditace nad kázáním, včetně používání termínu „meditace“. Jako problematické vidí u Langeho již přesunutí pojetí kázání ze systematické teologie do prolegomen homiletiky. Langeho program s teorií o „porozumění a souhlasu“¹⁴² podle něj teologicky nedostačuje. Schröer se domnívá, že Lange zcela odsunul roli dogmatiky pro homiletiku i pro pojetí kázání. Jeho řešení proto nazývá jako příliš progresivní „demontáž“ dogmatiky¹⁴³ a jeho útoky proti tradičnímu pojetí kázání považuje za alibistické. Celkově je podle Schröera v duchu tradičního pojetí homiletiky Langeho program teologicky irelevantní.

Hlavní Schröerův argument zní: Lange nevzal ve své teoretické koncepci a metodě vážně skutečné „Sitz im Leben“ dogmatu jako kérygmatu, jako zvěsti¹⁴⁴. Spor s ním vede tedy především v otázce vztahu mezi „Was-Frage“ a „Wozu-Frage“.

Pozastavuje se již nad Langeho terminologií. Schröerovi zní užití výrazu „Wozu-Frage“ příliš pragmaticky. Sám používá a prosazuje termín „Wohin-Frage“¹⁴⁵. Výraz podle něj lépe vystihuje, že k meditaci nad kázáním patří vždy otázka po něčem novém, po novém životě. Tedy otázka: kam nás chce tento text přivést?

¹⁴⁰ Bastian jmenuje dvě hlavní instituční změny: a) nová definice místního sboru, včetně povolání a funkcí laiků; b) nové vyjasnění obrazu povolání faráře se zaměřením na jeho úlohu nejen mluvit, ale i slyšet (poslouchat). Srv. tamt., s. 53.

¹⁴¹ SCHRÖER, Henning. Perspektiven heutigen Predigtmeditation. In: KRUSCHE, Peter aj. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit : Bericht von einer homiletischen Arbeitstagung, September 1967 – Esslingen*. 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verl., 1968, s. 53-61.

¹⁴² Srv. část B, oddíl 5.2 v této práci.

¹⁴³ SCHRÖER, Henning. Perspektiven heutigen Predigtmeditation, s. 53.

¹⁴⁴ Schröer chápe otázku kérygmatu a dogmatu takto: dogma řeší otázku jednoty a středu Písma a jako takové jej Schröer vysvětluje jako: a) kérygma ve svém důsledku, v tomto smyslu pak jako *cura generalis intellectualis*; b) jako učení však není normou ale integrálem; c) pro obsah zvěstování (pro „Was-Frage“) je dogma pouze mostem nikoli bází. Dogmatika jako obor pak za těchto předpokladů odkrývá a objasňuje souvislosti mezi „znát, poznat, vyznat“ (kennen, erkennen, bekennen). Srv. tamt., s. 54.

¹⁴⁵ Schröer rozlišuje: Was-Frage, Wie-Frage, Wo-Frage a Wohin-Frage, přičemž Wohin-Frage chápe společně s R. Bohrenem jako to, co dává váhu Wo-Frage. Meditace proto není pouze přemýšlení (Nachdenken), ale také změna myšlení (Umdenken). Srv. tamt., s. 56-57.

V této souvislosti uvádí Schröer paralelu: text a kázání k sobě patří jako kříž a zmrtvýchvstání nebo jako jméno Ježíš a titul Kristus¹⁴⁶. Z této perspektivy pak kritizuje Langeho pojetí kázání a s ním související témata: situace pokušení, kázání jako vysvětlení situace, teorie o novém slovu.

Námítky ze Schröerovy strany je možné uvést ve čtyřech bodech:

a) Schröer se domnívá, že Langeho pojetí kázání jako vysvětlení situace svádí k nebezpečí, že kázání bude vždy pouze interpretativním výkladem textu. Neboli, že se Nový zákon stane znova „novým Starým zákonem“¹⁴⁷. Důraz, že kázání má být vždy něčím novým, novinou, však u Langeho chybí. Langeho pojetí o „novém slovu“ zaznívá podle Schröera v celkovém kontextu koncepce velmi slabě a jako takové aspekt noviny potlačuje.

b) K tomu Schröer dodává, že Boží Slovo je vždy současně Slovem činu. Interpretativní výklad, ke kterému Langeho metoda vede, proto nestačí. Důležité a zásadní je, aby Slovo bylo uskutečněno, aby mu konkrétní situace byla otevřena. Jde tedy vždy o „otevření situace“¹⁴⁸ nikoli o její vysvětlení.

c) Langeho pojetí „vysvětlení situace“ Schröer odmítá, neboť toto pojetí nezachycuje, co je hlavní intencí kázání. Podle něj zůstává stále nevyřešena otázka, jaká situace má být vlastně nově odhalena a zpřístupněna posluchači, když teologicky platí, že lidské pokušení a volání po víře jsou v sobě navzájem trvale implicitně obsaženy. Z teologické perspektivy Langeho pojetí vysvětlení situace neobjasňuje přesně hlavní úlohu a cíl kázání. Podle Schröera by se měl Lange podrobněji soustředit na pojednání o „novém Slovu“.

d) Schröer věrný dogmatickému pojetí kázání se vymezuje proti nahrazení běžně užívaného termínu „Predigtvorbereitung“ za „Predigtmeditation“. Výraz *meditace* podle něj nejlépe objasňuje základní problémy procesu přípravy kázání. Ty jsou tři: vztah mezi systematikou a exegezí, vědou a společenstvím a přemýšlením a modlitbou¹⁴⁹.

Na Langeho koncepci hodnotí Schröer kladně několik jeho impulsů:

¹⁴⁶ Tamt., s. 56.

¹⁴⁷ Tamt., s. 60.

¹⁴⁸ Tamt., s. 56.

¹⁴⁹ Proto Schröer na rozdíl od Langeho „kroků“ při práci nad kázáním mluví o „čtyřech dimenzích“: dokumentace, historická exegeze, integrace a aplikace. Tomu odpovídají potom čtyři pracovní úkoly, které vycházejí z disciplin: encyklopedie, exegeze, systematická teologie a praktická teologie. Současně z oněch čtyř dimenzí vyplývají tři elementy, související s morfologií myšlení při meditaci: asociace, integrace, synchronizace. Srv. tamt., s. 57.

- a) Chápání kázání jako kazuálie. Kazus se v tomto smyslu ukazuje jako „*Sakrament der koinonia*“¹⁵⁰, protože dává prostor k tomu, aby právě v nedělním shromáždění byla proklamována jednota celého společenství.
- b) Osvobození kazatele od psychického tlaku, kterému je kazatel vystaven. Tedy od ručení a zodpovědnost za dění spásy a evangelia a od svedení k tomu, že je kazatel něco jako osobní důkaz Boha.
- c) Přínosem pro homiletiku je pak Langeho pojetí dosvědčení relevance tradice do současné situace posluchače. Termín „*ver-sprechen*“, kterým Lange opisuje proces, kdy je relevance tradice uvedena do souladu se situací, považuje Schroër za příliš romantický a „gogartiánský“. Navrhuje místo toho jemu bližší výraz: synchronizace. Po obsahové stránce jej však hodnotí kladně. Lange tak představuje kázání jako informaci v reformačním pojetí.
- d) Langeho práce v oblasti exegeze je velmi přesvědčivá a důkladná, jeho podněty výrazně přispívají k vývoji oboru dějin tradice.

3.2 ADLOFF: Rétorické hledisko

Skepticky se na roli dogmatiky v Langeho pojetí kázání dívá i Kristlieb Adloff¹⁵¹. Kritika Langeho práce je poměrně ostrá, nekompromisně odmítavá, místy jadrně sarkastická. Adloff sleduje, do jaké míry je Langeho koncepce přínosem pro homiletiku z pohledu rétoriky.

Bere tedy vždy v úvahu, jaké konkrétní důsledky Langeho koncepce vyvozuje.

- a) Hlavním bodem jeho kritiky je Langeho pojetí zaslíbení v otázce po úloze kázání. Lange se dopustil podle něj největší teologické chyby tím, že pojem zaslíbení separoval od pojmu pověření. Navíc své pojetí zaslíbení vysvětlil příliš abstraktně. Praktickým důsledkem je podle Adloffa kázání v podobě „revue“, kterou kazatel před shromážděním přednese v mylném přesvědčení, že je aktuální a konkrétní.

¹⁵⁰ Tamt., s. 60.

¹⁵¹ ADLOFF, Kristlieb. *Die Predigt als Plädoyer : Versuch einer homiletischen Ortsbestimmung erarbeitet am zweiten Korintherbrief*. 1. vyd. Hamburg : Furcht-Verlag, 1971. 343 s.

b) Řadu rozporů vidí dále Adloff v Langeho přístupu k textu a exegetické práci.

- 1) Lange na jedné straně blokuje funkci textu a exegetickou práci, tuto práci považuje za přebytečnou¹⁵², na straně druhé však vyžaduje, aby kazatel několikrát prošel hermeneutický kruh.
- 2) Jednotlivý biblický text, perikopu, přirovnává nejprve k biblické zvěsti, nebo jej přímo ztotožňuje s děním zaslíbení, vzápětí však suverénně kapituluje před otázkou po „relevanci“ textu pro dnešního posluchače.
- 3) Vedle tradičních funkcí textu - technické a pedagogické - přidělil Lange textu funkci kontrolní¹⁵³. O kontrolní funkci textu se Adloff vyjadřuje expresivně zejména: Lange nasazuje ještě před psaním kázání kazateli „na hlavu ohlávku“ a textu tak přiděluje jistým způsobem roli církevního „Big Brother“¹⁵⁴.

Tyto tenze svědčí podle Adloffy o Langeho vědecko-exegetické nezpůsobnosti¹⁵⁵. Pro rétoriku a její pravidla jsou jeho podněty nepoužitelné a nemají žádný přínos pro praxi.¹⁵⁶

Kazateli nejsou metodicky nijak nápomocné, protože není dost transparentní, jakým způsobem má kazatel k textu přistupovat. Zavedení kontrolní funkce podle Adloffy navíc nevyřeší současný kritický stav na kazatelnách, nýbrž jej o to více potvrdí.

Stejně tak Langeho exegetické podněty pouze prohlubují konflikt, který v současné době panuje na poli historicko-kritické metody¹⁵⁷.

c) Neméně ostrým způsobem vystupuje Adloff i proti Langeho řešení otázky tradice při přípravě kázání, kdy se příprava odehrává vždy mezi tradicí a situací. Zpochybňuje Langeho důraz na dvojí zastupující roli kazatele při přípravě kázání. Tedy na roli zástupce ve vztahu k tradici, k textu zvěsti, a současně na roli zástupce posluchače.

¹⁵² Adloff tím míří na Langeho snahu zbavit homiletiku „negativního konsensu“, Langeho vymezení se proti současnému pojetí kázání jako výklad textu a Langeho přístup k exegezi. Srv. část B, oddíl 2.2.2 v této práci.

¹⁵³ Srv. část B, oddíl 6.3.3 v této práci.

¹⁵⁴ Tamt., s. 6.

¹⁵⁵ Adloffov se sarkasticky zabarveně ptá: „Wo ist denn Lange seinerseits exegetisch in die Schule gegangen...?“ Srv. tamt., s. 5.

¹⁵⁶ „Der Homiletiker stellt fest, dass er in dieser gezähmten, kontrollierten Rolle die Rhetorik nicht wiedererkennt. Möchte er sie auch nicht gleich auf „Antihomiletik“ festlegen, so sieht er doch einen kritischen Dialog in gebührendem Abstand, der es erlaubt, die wirkliche Rhetorik wahrzunehmen, für fruchtbar an.“ Tamt., s. 9.

¹⁵⁷ Adloff klade provokativní otázku: „Neigt exegetische Forschung (das liegt nicht unbedingt in der Konsequenz der historisch-kritischen Methode!) nicht dazu, den gordischen Knoten verwirrender hermeneutischer Probleme zu durchhauen, um auf dem Trümmerfeld der Geschichte, der »Überlieferung«, ungerührt mit immer neuen Ergebnissen und Hypothesen triumfieren zu können? Fragt man so, dann kommen feindlichen Brüder Exegese und Homiletik wieder in eine gewisse Nähe zu stehen, wenigstens was die Handhabung ihrer Methoden angeht.“ Tamt., s. 5.

Adloffovi se tento akcent jeví jako přehnaný. Domnívá se, že takové chápání tradice svým způsobem nahrazuje Boha a odsouvá jej z centra samotné praktické teologie.

d) Stejně jako H.D. Bastian odmítá Adloff Langeho pojetí kázání jako komunikace. „Trnem v oku“ mu je Langeho vysvětlení vztahu mezi *porozuměním* a *souhlasem* uvnitř komunikace. Konkrétně to, že Lange jako předpoklad komunikace chápe porozumění a nikoli samotný souhlas. Pro Adloffu je v tom rozpor: Lange tvrdí, že porozumění je oproti souhlasu principiálně dosažitelné. Adloff však podotýká, že bez předpokladu souhlasu není za žádných okolností možné porozumění uskutečnit.

K tomu podotýká, že představitelé moderní hermeneutiky (např. Gadamer a Fuchs), stejně jako současní profánní řečníci, kladou naopak jako předpoklad projevu souhlas.

Adloffovo stanovisko je možné vyjádřit tezí: Lange mnohoznačným pojmem *komunikace* pouze nahrazuje tradiční výraz „promluva“. Z pohledu hermeneutiky tento termín však objasňuje chybně. Toto pojetí pak nesplňuje rétorické požadavky kázání.

3.3 BOHREN: Pneumatologické hledisko

Nejostřeji se s Langeho koncepcí vyrovnává Rudolf Bohren, Langeho současník, praktický teolog, autor obsáhlé teorie kázání¹⁵⁸. Podobně jako Lange patří ke kritickým žákům pojetí kázání K. Bartha a dialektické teologie¹⁵⁹. Stejně tak se pokusil o zdůraznění předsunutí otázky proveditelnosti kázání před otázku po pojmu kázání (Wie-Frage před Was-Frage). Na rozdíl od Langeho však Bohren zůstává zastáncem tradičního přístupu k teorii kázání a východiskem pro něj je dogmatické pojetí kázání. S Langeho koncepcí je tedy v příkrém sporu a z mnoha důvodů ji odmítá¹⁶⁰.

¹⁵⁸ BOHREN, Rudolf. *Predigtlehre*. 4. vyd. München: Kaiser, 1980. 592 s.

¹⁵⁹ Bohren podobně jako Lange kritizuje Barthovu dvojdefinici kázání. Podle něj tato definice nedostatečně objasňuje, jakým způsobem zůstává kázání v lidských ústech stále Slovem Božím. Jejich jednotu a současně jejich rozdílnost jsou pro Bohrena (stejně jako pro Langeho) rozeznány skrze jasné vymezení vztahu mezi pověřením a zaslíbením v kázání. Oba se shodují na tom, že Barth toto neobjasňuje. Bohren Barthovi vytýká: definice neřeší roli kazatelského úřadu, neurčuje cestu a cíl zvěsti, nepřesně definuje, kdo je to posluchač, chybí dimenze světa, chybí úloha a podíl společenství na dění kázání. Bohren navrhuje místo dvojdefinice trojiční řešení, kdy je třetí článek věnován úloze a působení Ducha svatého v celém dění kázání. Srv. BOHREN, Rudolf. *Geist und Gericht. Arbeiten zur Praktischen Theologie*. 1. vyd. Neukirchen – Vluyn: Neukirchener Verlag, 1979. Kapitola : Definition der Predigt bei Karl Barth, s. 37-47; kapitola: Predigt verantworten, s. 100-121.

¹⁶⁰ Přímé výhrady k Langeho pojetí je možné nalézt na řadě míst v Bohrenově *Predigtlehre*. Podrobněji se Bohren k Langeho koncepci vyjadřuje v časopise *Pastoraltheologie*. Bohrenův článek vznikl jako přímá reakce na příspěvek F. Krotze. V něm autor analyzuje Langeho homiletiku a pod názvem „Ve světle zaslíbení“ ji jednoznačně kladně přijímá. Srv. KROTZ, Fritz. Im Licht der Verheissung. Die homiletische Theorie E. Langes. *WPKG* 69 (1980), s. 14-25; BOHREN, Rudolf. Die Predigtlehre. 4. vyd. München: Kaiser, 1980. s. 443; BOHREN, Rudolf. Die Differenz zwischen Meinen und Sagen. Anmerkungen zu Ernst Lange, Predigen als Beruf. *Pastoraltheologie* 70 (1981), s. 416-430.

Bohren vnímá Langeho teze týkající se kritiky současné podoby kázání, kritiky dogmatického pojmu kázání dialektické teologie a Langeho apel na praktické provedení kázání jako nepatřičné. Sleduje Langeho stanoviska z pohledu dějin působení systematické teologie. Bohren nachází u Langeho rozpor: Lange se na jedné straně odvolává na dědictví Bonhoeffera¹⁶¹ či Miskotteho¹⁶², na straně druhé je však jeho koncepce zaměřená proti „nejmladším dějinám teologie“¹⁶³. Kázáním této generace pak přisuzuje Lange přívlastky jako nudná, monologická, patetická apod¹⁶⁴. Do této generace patří však, jak Bohren zdůrazňuje, právě nositelé dědictví Dietricha Bonhoeffera a Vyznávající církve v Německu. Ze známých postav jmenuje Hanse Iwanda, Helmutha Golwitzera, Martina Niemöllera, Hanse Waltera Wolffa či Waltera Lüthiho. Způsobem, jakým Lange přistupuje ke kritice, atakuje kázání těchto teologických autorit a uráží tak sám odkaz Vyznávající církve a Barmenského prohlášení. Dotýká se nejen teologického zápasu mezi dialektickou a liberální teologií ale i „prolité krve těchto teologických otců“¹⁶⁵. Jako crescendo pak působí Bohrenův citát Dietricha Bonhoeffera: „*Wer sich wissentlich von der Bekennenden Kirche in Deutschland trennt, trennt sich vom Heil.*“ Bohren proto nazývá Langeho jako systematicko-teologicky bezstarostného a vytyká mu nedostatek teologické reflexe. S tím souvisí další Bohrenův argument proti: Lange podle něj odsunul dogmatické pojetí kázání, neřeší teologicky otázku problematiky Slova Božího ve slově lidském, opouští téma zaslíbení. Tím pádem odděluje teorii od praxe. Bohren při tom odkazuje na Langeho definici homiletického aktu jako snahy o dorozumění¹⁶⁶. Namítá, že je pro něj důležitější proveditelnost kázání na úkor Božího zaslíbení v kázání. Téma zaslíbení se dle Bohrenova názoru v Langeho teorii pouze zmítá ve vzduchu a na scénu nastupuje jako „deus ex machina“.

Další důkaz absence teologie spatřuje Bohren v Langeho stylistickém a jazykovém vyjadřování, vytyká mu přesycenost módních výrazů (relevance, situace, komunikace, kompetence, role aj.), které však teologicky neupřesňuje, a celkovou rétoriku diktátu.

¹⁶¹ Srv. část B, oddíl 6.1 v této práci.

¹⁶² Srv. část B, oddíl 6.3.1 v této práci.

¹⁶³ Srv. část B, oddíl 2.2.1 v této práci.

¹⁶⁴ Srv. část B, oddíl 2.1 v této práci.

¹⁶⁵ BOHREN, Rudolf. Die Differenz zwischen Meinen und Sagen, s. 422.

¹⁶⁶ „Der homiletische Akt ist eine Verständigungsbemühung. Gegenstand dieser Bemühung ist die christliche Überlieferung in ihrer Relevanz für die gegenwärtige Situation des Hörers und der Hörergemeinde. Der Verheissung dieser Verständigungsbemühung ist das Einverständnis und die Einwilligung des Glaubens in das Bekenntnis der Kirche, dass Jesus Christus der Herr sei, und zwar in der zugespitzten Form, dass er sei mein Herr in je meine Situation.“ Srv. LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 20.

Současně kritizuje, že Lange svůj homiletický nástin zahajuje citátem z oboru společenských věd, na jehož základě mapuje kritický stav současné praxe¹⁶⁷.

Největší chybu vidí Bohren v Langeho pojetí „kázání jako vysvětlení situace posluchače“. Porovnává Langeho řešení s řešením Barthovým¹⁶⁸. Zatímco Barth postupuje teologicky a ptá se po úkolu kazatelů, mluví Lange o homiletické situaci: o situaci současníka, která má být výzvou pro kázání církve. Lange zůstává podle něj *uvězněn v situaci* a jeho teorii o situaci označuje za iluzorní¹⁶⁹.

Bohren staví Langeho pojetí situace do kontrastu s chápáním času (doby) Slova, s *kairos*. Připomíná, že z času nemůže člověk vystoupit, zatímco ze situace ano. Člověk ji může pozorovat, sledovat i přehlédnout. Může se stát dokonce pánem situace. Z hlediska uvažování v kategorii času je však celá věc složitější. Čas nemůže člověk ovládnout, nemůže se stát jeho pánem, může jej pouze využívat.

Podle Bohrena tak Lange jednoduše ztratil povědomí o principu času Slova Božího.

Další výtky míří na Langeho chápání role kazatele, kazatelův vztah k situaci, participování na situaci (pojednání o „Lage“ a „Grosswetterlage“). Podle Bohrena vystavuje Lange kazatele tlaku, kdy je kazatel nucen načerpat a zpracovat nemyslitelné množství informací o svém posluchači.

K tomu Bohren uvádí tři argumenty:

a) Lange nemluví o společenství ve smyslu teologickém, ale jako o *kruhu posluchačů*, kdy společenství funguje jako pouhý objekt pozorovatele. Kazatel má dosáhnout „znalosti“ tohoto kruhu. Jako negativní důsledek vidí Bohren narušení vztahu mezi farářem a společenstvím, kdy kazý bude stát na opačné straně.

b) Participace na situaci posluchače je podle Bohrena přeceněná a fatální. Veškeré povědomí a znalosti o společenství tak stojí ve službě výkonu participace. Podle Bohrena je tím odsouvána do pozadí funkce pastorače¹⁷⁰ a současně zastírán význam kreativity společenství.

¹⁶⁷ Srv. LANGE, Ernst. *Predigen als Beruf*, s. 9.

¹⁶⁸ Odkazuje na tento Barthův citát z *Das Wort Gottes als Aufgabe der Theologie*: „Wir sollen als Theologen von Gott reden. Wir sind aber Menschen und können als solche nicht von Gott reden. Wir sollen beides: unser Sollen und Nichtkönnenwissen und eben damit Gott die Ehre geben.“ Srv. BOHREN, Rudolf. *Die Differenz zwischen Meinen und Sagen*, s. 423.

¹⁶⁹ „Die Ehrfahrung zeigt, dass der Prediger, der mit der Situation beginnt, gewöhnlich in ihr stecken bleibt, er macht sich zu ihrem Gefangenen. So auch Lange. Es spricht für ihn, dass er bemüht ist, sich aus dem Gefängnis der Situation, in das er sich begeben hat, zu befreien.“ Srv. tamt., s. 424.

¹⁷⁰ „Das Elend, der Lange folgt, wird sein, dass er wohl einen besonderen Hörerkreis hat, dass er aber als pastorals Subjekt dem gemeindlichen Objekt gegenübersteht, statt dass er Teil ist des Subjektes Gemeinde.“ Tamt., s. 427.

c) Z toho vyvozuje Bohren závěr: celé Langeho pojetí kázání stojí pod diktátem současnosti¹⁷¹. Centrem jeho koncepce je posluchač, který je mu *zákonem*¹⁷². Ve svém důsledku se kazatel vůči posluchači stává *nesvobodným*, kazatel se od něj odcizuje, čímž následně dochází k narušování, bourání a atomizování jednoty společenství.

Shrnutí

Jak je vidět v jednotlivých oddílech části C, není názor na Langeho homiletickou teorii a přínos pro homiletiku v žádném případě jednotný.

Hlavními okruhy, kolem kterých celá diskuse krouží, jsou tyto: míra teologické reflexe v Langeho homiletice, zejména pak spor, zda Lange řeší či neřeší principiální otázku kázání, zda jsou nebo nejsou legitimní jeho akcenty na empirickou zkušenost (např. jeho „spolupráce“ s společensko-vědními obory, používání módních slov atd.); dále míra přesnosti v hermeneutických úvahách, zejména problematika vztahu mezi tradicí a situací; otázka celkového přínosu pro praxi, důsledky pro kazatelskou praxi s ohledem na rétoriku a výkon farářské služby ve sboru. Z užšího úhlu pohledu šlo pak především o témata: pojetí situace, definice kázání jako komunikace, role posluchače, teorie o novém slovu.

¹⁷¹ „Wenn aber »jede mögliche Begegnung der Kirche mit ihren Zeitgenossen« beim Bedürfnis einsetzt, sehe ich nicht ein, wie es zu gehen soll, dass nicht das Bedürfnis der Zeitgenossen die Begegnung diktiert. Wenn ich mit der Situation anfänge, wird der Hörer mein Thema, und die faktische Predigt zeigt, dass dann Situation und Hörer dominierend bleiben. Srv. tamt., s. 425.

¹⁷² Bohren se ve své homiletice věnuje tématu posluchač v poslední části své koncepce. Porovnává zde přístup Langeho s přístupem E. Thurneysena, který právě zdůrazňuje, aby kazatel byl vůči posluchači svobodný. Srv. BOHREN, Rudolf. *Predigtlehre*, s. 443 ff.

Závěr

Úvahy E. Langeho o podstatě kázání jsou bezesporu výjimečné a zaslouží si náležitou pozornost. Souhlasím však s Petrem Kruschem v názoru, že Langeho je těžké číst a tím pádem je často složité mu správně rozumět a interpretovat jej. Jeho texty - především ty homiletické - je dobré číst společně s texty ostatními, vnímat je jako součást celého jeho myšlenkového díla a pomocí ostatních prací je také vykládat. Jinak totiž jeho úvahy velice snadno svádí k tomu, že čtenář Langeho zařadí mezi příliš liberální autory bez jakékoli teologické propracovanosti. A tímto autorem Lange jistě není.

Cílem této práce bylo podat ucelené pojednání o Langeho teorii kázání jako rozhovoru s posluchačem. Pokusila jsem se popsat třecí plochy mezi Langeho pojetím kázání a dosavadní teorií kázání K. Bartha. Dále jsem představila jádro Langeho koncepce z hlediska systematicko-teologického i z hlediska metodického (část B). Stejně tak jsem se pokusila podat obraz o tom, jaká diskuse probíhala kolem přínosu Langeho práce (část C). Uvědomuji si, že úvodní část, zabývající se Langeho životem a dílem je vzhledem k celkovému rozsahu práce snad až příliš rozsáhlá. Nicméně se domnívám, že náhled na Langeho pestrý životní příběh, jeho různorodé aktivity a angažovanost mohou posloužit k lepšímu vykreslení toho, oč Langemu v životě a jeho práci šlo. Tím byla především touha a snaha *přiblížit církev dnešnímu člověku*. V tomto vidím hlavní motiv i v otázkách týkajících se Langeho teorie kázání.

Nyní se pokusím vyjádřit to, co považuji za hlavní přínos Langeho úvah s přihlédnutím k vlastní zkušenosti z českého prostředí.

a) Lange vidí východisko z krize kázání ve změně přístupu k problému celkového zvěstování církve: podstatné není to, že se káže, ale jak se káže. Neboli: důležité není, že je farář do svého úřadu ordinován, ale to, jakým způsobem svoje povolání uchopí a vykonává; podstatné je to, jak církev jedná. Lange je optimistou a věří v lidské schopnosti, má pozitivní očekávání od kazatelů i členů sboru.

b) Podle mého názoru je stále aktuální Langeho akcent na všeobecné kněžství, vyzdvižení role laiků v místním sboru. Odlehčeně je možné říci: role laika, jak ji chápe Lange, nespočívá ve „vaření kávy a pečení koláčů pro sborová setkání“, nýbrž ve schopnosti aktivně se podílet na komunikování evangelia. To znamená, i ne-teolog má být do jisté míry teologem, zodpovědným partnerem v dialogu. S tím souvisí Langeho podtržení úkolu církve věnovat velkou pozornost otázce vzdělávání: vzdělání vede ke svobodnému myšlení a jednání a k emancipaci.

c) Langeho originalitu vidím v jeho pojetí komunikace, ke kterému patří i vedení rozhovoru s posluchačem jako součást přípravy kázání. Sama jsem měla možnost účastnit se přípravných setkání na nedělní kázání pro studentské bohoslužby ve Frankfurtu nad Mohanem. Při této zkušenosti jsem si uvědomila, že tento rozhovor přináší ovoce oběma stranám, kazateli i posluchačům. Role obou se v této fázi přípravy kázání obrací: posluchač je tím, kdo mluví a kazatel tím, kdo mu naslouchá. Naslouchá jeho otázkám a emocím, nechává na sebe působit pestrost jednotlivých reakcí, je svědkem existenciálních zápasů. Na druhé straně kázání, které se inspiruje tímto rozhovorem, je posluchačům srozumitelné, odpovídá na jejich skutečné otázky, může přivést něco nového k životu, vést k vnitřním i vnějším změnám. Umožní např. přijmout novou naději, prožít radost a povzbuzení. Podporuje nová životní rozhodnutí a nasměrování.

d) Podobně hodnotím i Langeho akcent na znalost homiletické situace. Tu určuje jako souhrn různých faktorů, které člověka v životě potkávají, které tvoří jeho pobyt ve světě, Dasein. Podle mého názoru je nutné zdůraznit, že pro Langeho není důležité tuto situaci pouze nereflektovaně vnímat, nýbrž je nutné jí rozumět a pochopit ji, vědět, jaká je. Jinými slovy: dokázat před sebe rozprostřít jednotlivé fenomény a ty umět popsat.

Beze sporu je také třeba podtrhnout, že tímto krokem Lange otevírá cestu k dialogu tologie se společensko-vědními obory, především se sociologií.

e) Určitou zvláštností je fakt, že se Lange prakticky vůbec nezmiňuje o roli Ducha svatého. Čtenář zvyklý uvažovat v trojičních kategoriích v Langeho textech Ducha svatého pochopitelně hledá a snad i nachází. Explicitně však zmiňován není.

f) Otázkou mi u Langeho zůstávají „prázdné kostely“, za které jsou na vině „nekvalitní kázání“. Lange sice nikde nehovoří o tom, že kvalitní kázání zaplní lavice, nicméně jeho úvahy jdou tímto směrem a je jisté, že to bylo i Langeho největší touhou. Obávám se však, že zkušenost toto pravidlo nepotvrzuje. V první řadě již samotný Langeho pokus o zaplnění kostelů ztroskotal. Cílem modelu v Ladenkirche bylo mimo jiné přivést do sboru nové členy zejména z industriálního prostředí. To se však nezdařilo, jak jsem se dozvěděla během rozhovorů se členy bývalé Ladenkirche. V tomto byl Lange zřejmě až příliš vizionář a utopista. Mimo to se domnívám, že z řady kazatelen zaznívají s Langem řečeno „relevantní kázání“, avšak některé kostely zůstávají poloprázdné. Je tedy zřejmé, že klíčem k řešení problematiky klesající návštěvnosti nedělních bohoslužeb není pouze podoba samotného kázání. Zde se však otevírá široké spektrum otázek, které je třeba v souvislosti s prázdnými kostely vzít v úvahu: otázka, zda je nedělní kázání skutečně

stále centrem církevního dění; otázka, zda není zapotřebí se tohoto nároku skutečně zbavit a kázání považovat pouze za jednu fázi komunikace církve, která nemá o nic menší a o nic větší význam a váhu než formy ostatní; otázka, zda není na místě hovořit dnes více o „relevantní podobě liturgie“ a jejích dílčích částí, tak, aby i celá liturgie měla dialogický charakter; dále také otázka problematiky postavení církve v dnešní společnosti, formy komunikace církve se světem, míra otevřenosti církve vůči společnosti a otázka toho, jak dnešní společnost vůbec církev vnímá; a v neposlední řadě otázka charakteru religiozity člověka v postmoderní době a celkové skepse dnešního člověka vůči institucím, které měly tradičně roli morální autority. V podstatě jde o tytéž otázky, které si Lange kladl na samém počátku své koncepce a které byly výzvou pro jeho úvahy. Tyto otázky zůstávají stále živé. Je tedy nutné se stále znovu pokoušet na tyto otázky zodpovědně – ve světle evangelia - hledat odpovědi.

g) Na závěr bych ráda navrhla témata, která by bylo vhodné zpracovat v některých případných dalších pracích.

Podnětné by bylo zabývat se samotným tématem homiletické situace. Prozkoumat jednotlivé směry a proudy v praktické teologii, které v průběhu od 70-tých let vznikaly a které se opíraly především o empirickou zkušenost a o dialog se společensko-vědními obory. Zajímavé by bylo prostudovat, jakým směrem se jednotlivé proudy ubíraly, jakým způsobem Langeho teorii (byť třeba implicitně) recipovaly a do jakých detailů téma homiletické situace rozvinuly.

V souvislosti s Langeho metodou by stálo za to analyzovat jeho jednotlivá kázání a prozkoumat, do jaké míry je v nich vlastní metoda sledovatelná, jaké stopy po metodě jsou v kázání viditelné a zřetelné. Neboli, do jaké míry byl Lange této své metodě věrný.

Jiným tématem je podrobná studie a představení Langeho didakticko-pedagogického programu jako řešení vztahu mezi vírou a učením.

SEZNAM ZKRATEK

BBK: Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon

SRC: Světová rada církví

TRE: Teologische real Enzyklopädie

WPKG: Wissenschaft und Praxis in Kirche und Gesellschaft

SEZNAM LITERATURY

A) Primární literatura/prameny

Dem Leben trauen – Andachten und Predigten. 2.vyd. Bröking-Bortfeld, Martin :
Rothenburg. 2002. 402 s.

Ernst-Lange-Lesebuch : von der Utopie einer verbesserlichen Welt. 1. vyd. Georg
Friedrich Pfäfflin und Helmut Ruppel, Berlin : Wichern-Verlag, 1999. 262 s.

*Die ökumenische Utopie oder was bewegt die ökumenische Bewegung? : Am Beispiel
Löwen 1971: Menscheneinheit – Kircheneinheit.* 2. vyd. München : Kaiser, 1986. 313 s.

Kirche für die Welt : Aufsätze zur Theorie kirchlichen Handelns. 1. vyd. München :
Kaiser 1981. 342 s.

Sprachschule für die Freiheit : Bildung als Problem und Funktion der Kirche. 1. vyd.
München : Kaiser, 1980. 200 s.

Predigen als Beruf : Aufsätze. 1. vyd. Rüdiger Schloz, Stuttgart, Berlin : Kreuz-Verlag,
1976. 191 s.

Nicht an den Tod glauben : praktische Konsequenzen aus Ostern. 1. vyd. Rüdiger
Schloz. Bielefeld : Furche-Verlag, 1975. 114 s.

Brief an einen Prediger. Predigtstudien für das Kirchenjahr 1968/69. Perikopenreihe
III/1. 2.vyd. Lange, P. Krusche, D. Rössler, Stuttgart : Kreuz-Verlag, 1968. S. 7-17.

*Die verbesserliche Welt : Möglichkeiten christlicher Rede erprobt an der Geschichte
vom Propheten Jona.* Stuttgart : Kreuz - Verlag, 1968. 94 s.

*Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit : Bericht von einer homiletischen
Arbeitstagung, September 1967 – Esslingen.* 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verlag, 1968. 96
s.

*Chancen des Alltags : Überlegungen zur Funktion des christlichen Gottesdienstes in
der Gegenwart.* 1. vyd. Stuttgart / Gelnhausen : Verlagsgemeinschaft Burckhardthaus-
und Kreuz - Verlag, 1965. 311 s.

Von der Meisterung des Lebens : eine Besinnung für junge Menschen. 1. vyd. Berlin-
Dahlem / Gelnhausen : Burckhardthaus-Verlag, 1957. 556 s.

Die Zehn grossen Freiheiten. 1.vyd. Berlin / Gelnhausen : Burckhardthaus-Verlag,
1957. 24 s.

B) Sekundární literatura:

- ADLOFF**, Kristlieb. *Die Predigt als Plädoyer : Versuch einer homiletischen Ortsbestimmung erarbeitet am zweiten Korintherbrief*. 1. vyd. Hamburg : Furchen-Verlag, 1971. 343 s.
- BARTH**, Karl. *Homiletik. Wesen und Vorbereitung der Predigt*. Zürich : EVZ-Verlag. 1966. 113 s.
- BASTIAN**, Hans-Dieter. *Theologie der Frage : Ideen zur Grundlage einer theologischen Didaktik und zur Kommunikation der Kirche in der Gegenwart*. 1. vyd. München : Kaiser, 1969. 359 s.
- BASTIAN**, Hans-Dieter. *Kommunikation : wie christlicher Glaube funktioniert*. 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verlag, 1972. 176 s.
- BASTIAN**, Hans-Dieter. Homiletik und Informationstheorie. In: KRUSCHE, Peter aj. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit : Bericht von einer homiletischen Arbeitstagung, September 1967 – Esslingen*. 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verlag, 1968, s. 47-53.
- BÄUMLER**, Christof. *Kommunikative Gemeindepraxis: Eine Untersuchung ihrer Bedingungen und Möglichkeiten*. 1.vyd. München: Kaiser, 1984. 168 s.
- BÄUMLER**, Christof. Kommunikation/Kommunikationswissenschaft. In: *TRE*, Bd. 19, s. 384-402.
- BESIER**, Gerhard. *Kirche, Politik und Gesellschaft im 20. Jahrhundert*. München : Oldenbourg, 2000. 184 s.
- BIZER**, Christoph. Homiletik und Didaktik. *WPKG* 61 (1972), s. 80–90.
- BIZER**, Christoph. *Unterricht und Predigt : Analysen und Skizzen zum Ansatz katechetischer Theologie*. 1.vyd. Gütersloh : Gütersloher Verlagshaus Mohn, 1972. 151 s.
- BOHREN**, Rudolf. *Predigtlehre*. 4. vyd. München: Kaiser, 1980. 592 s.
- BOHREN**, Rudolf. Die Differenz zwischen Meinen und Sagen. Anmerkungen zu Ernst Lange, Predigen als Beruf. *Pastoraltheologie* 70 (1981), s. 416-430.
- BOHREN**, Rudolf. *Geist und Gericht. Arbeiten zur Praktischen Theologie*. 1. vyd. Neukirchen – Vluyn: Neukirchener Verlag, 1979. Kapitola : Definition der Predigt bei Karl Barth, s. 37-47.
- BOHREN**, Rudolf. *Geist und Gericht. Arbeiten zur Praktischen Theologie*. 1. vyd. Neukirchen – Vluyn: Neukirchener Verlag, 1979. Kapitola : Predigt verantworten, s. 100-121.

- BONHOEFFER**, Dietrich. *Gesammelte Schriften. Erster Band. Ökumene: Briefe, Aufsätze, Dokumente 1928 bis 1942*. 1. vyd. München : Kaiser, 1958. 550 s.
- BRÖKING-BORTFELD**, Martin.: *Kreuz der Wirklichkeit und Horizonte der Hoffnung : Ernst Langes Predigten und seine homiletische Entwicklung*. 1. vyd. Stuttgart : Kohlhammer, 2004. 211 s.
- BUTENUTH**, Alfred. Predigt bei der Beerdigung von Ernst Lange. *Pastoraltheologie*. 76 (1987), s. 483-486.
- CORNEL**, Peter. Homiletik und Konziliarität. *WPKG* 65 (1976), s. 490-506.
- DOLEŽAL**, Jiří. K současné homiletické problematice. *Křesťanská revue* 39 (1972), s. 61.
- DREHSEN**, Volker. Kirche für die Welt und andere Indigenisationen. *Pastoraltheologie*. 86 (1997), s. 483-496.
- EBELING**, Gerhard. *Das Wesen des christlichen Glaubens*. 1.vyd. Tübingen : Mohr, 1959. 256 s.
- FREIRE**, Paulo. *Pedagogik der Unterdrückten*. 1.vyd. Stuttgart / Berlin : Kreuz-Verlag, 1971, 218 s.
- GADAMER**, Hans-Georg. *Wahrheit und Methode : Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen : Mohr, 1960. 486 s.
- GRÄB**, Wilhelm. Ich rede mit dem Hörer über sein Leben. Ernst Langes Anstöße zu einer neuen Homiletik. *Pastoraltheologie* 86 (1997), s. 498-516.
- GRÄB**, Wilhelm. *Lebensgeschichten – Lebensentwürfe – Sinndeutung: eine praktische Theologie gelebter Religion*. Gütersloh : Kaiser, 1998. Kapitola 4, Gottesdienstliche Predigt als religiöse Rede, s. 147-169.
- GRÜNBERG**, Wolfgang. Der Tanz für alle. Ernst Langes religiös-politische Pedagogik der Hoffnung. *Pastoraltheologie*. 76 (1987), s. 521-534.
- HERMELINK**, Jan. Ernst Lange. In: *TRE*, Bd. 20, s. 436-439.
- HERMELINK**, Jan. Gibt es eine kirchliche Effizienz? Betriebswirtschaftliche Beiträge zur Theorie kirchlichen Handels. *Pastoraltheologie*. 86 (1997), s. 567-588.
- JETTER**, Werner. *Symbol und Ritual : anthropologische Elemente im Gottesdienst*. 2. vyd. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1986. 334 s.
- JETTER**, Werner. *Homiletische Akupunktur : teilnahmevolle Notizen, die Predigt betreffend*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1976. 191 s.

- JOSUTTIS**, Manfred. *Die Einführung in das Leben: Pastoraltheologie zwischen Phänomenologie und Spiritualität*. 1. vyd. Gütersloh : Kaiser, Gütersloher Verlag - Haus, 1996. 173 s.
- KRAFT**, Mone. Das Gespräch im Gottesdienst. Entwicklung in der Ladenkirche in Berlin-Spandau. *Pastoraltheologie*. 85 (1996), s. 121-138.
- KRIEGSTEIN**, Matthias von. *Predigt als Gespräch : pastoralpsychologische und didaktische Reflexion von Predigten und Gesprächsgottesdiensten*. Stuttgart [u.a.] : Kohlhammer, 1979. 168 s.
- KROTZ**, Fritz. Im Licht der Verheissung. Die homiletische Theorie E. Langes. *WPKG* 69 (1980), s. 14-25.
- KRUSCHE**, Peter. Die Schwierigkeit, Ernst Lange zu verstehen. Anmerkungen zu den Versuch von Rudolf Bohren. *Pastoraltheologie* 70 (1981), s. 430-441.
- LANDOVÁ**, Tabita. *Kázání a profétie: teologie kázání K. Bartha a J. L. Hromádky*. Disertační práce. Praha 2005. 237 s.
- LIEDTKE**, Kurt. Vor uns das Leben. Die Anfänge Ernst Langes. *Pastoraltheologie* 76 (1987), s. 487-502.
- MATTHES**, Joachim aj. *Erneuerung der Kirche. Stabilität als Chance?: Empirische Untersuchungen in der Evangelischen Kirche in Deutschland*. 1. vyd. Gelhausen/Berlin. 1975. 303 s. Sborník příspěvků k církevní reformě.
- MÜLLER**, Hans Martin. *Homiletik : eine evangelische Predigtlehre*. 1. vyd. Berlin : de Gruyter, 1996. 442 s.
- OTTO**, Gert. *Predigt als Rede : über die Wechselwirkungen von Homiletik und Rhetorik*. 1. vyd. Stuttgart : Kohlhammer, 1976. 184 s.
- REIN**, Gerhard. Das Fremde soll nicht mehr fremd sien. Auf den Spuren Ernst Langes (1927-1974). *Pastoraltheologie* 76 (1987), s. 534-556.
- ROESSLER**, Roman. Situationsbezogenheit, Sprachbemühung, Kommunikation. In: **KRUSCHE**, Peter aj. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit : Bericht von einer homiletischen Arbeitstagung, September 1967 – Esslingen*. 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verl., 1968, s. 61-66.
- RÖSSLER**, Dietrich. Das Problem der Homiletik. *Teologia Practica*. 1 (1966), s. 14-28.
- SCHMIDT**, Joachim. Parteilichkeit in der Volkskirche. Ein Beitrag zum Kirchenverständnis Ernst Langes. *Pastoraltheologie* 76 (1987), s. 503-520.
- SCHOLZ**, Rüdiger. Kirchenreform. In: *TRE*. Bd 19, s. 52-58.

SCHRÖER, Henning. Perspektieven heutigen Predigtmeditation. In: KRUSCHE, Peter aj. *Zur Theorie und Praxis der Predigtarbeit : Bericht von einer homiletischen Arbeitstagung, September 1967 – Esslingen*. 1. vyd. Stuttgart : Kreuz-Verl., 1968, s. 53-61.

SIMPFENDÖRFER, Werner. *Ernst Lange: Versuch eines Porträts*. 2. vyd. Berlin: Wichern-Verlag, 1997. 289 s.

STECK, Wolfgang. *Das homiletische Verfahren : zur modernen Predigttheorie*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1974. 232 s.

WESSELING, Klaus-Günter. Ernst Lange. In: *BBK*. Bd 4, s. 1085-1092.

VICEDOM, Georg. *Missio Dei: Einführung in eine Theologie der Mission*. 2. vyd. München : Kaiser, 1960. 103 s.

WOLF, Hans Walter aj. *Die Bibel - Gotteswort oder Menschenwort? : dargestellt am Buch Jona und am Apostolat des Paulus nach 2. Korinther 4*. 1. vyd. Neukirchen : Neukirchener Verl., 1959.

ZIMMERLING, Peter. *Bonhoeffer als Praktischer Theologe*. 1. vyd. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2006. 231 s.

Predigtstudien:

PSt, Beiheft 3, 1975

PSt V/2, 1972

PSt VI/2, 1972

PSt II/1, 1973

PSt I/11990/1991

Göttinger Predigtmeditation

GPM 3/1947

GPM 1/1947

C) Pomocná literatura

http://www.bautz.de/bbkl/l/Lange_e.shtml

http://www.sonntagsblatt-bayern.de/02/02-16-21.04.2002_1019035776-54100.htm